

De Tinkoerier

Mededelingenblad Nederlandse TinVereniging

Jaargang 10, nummer 2, december 2002

- Schatten van tin uit een Bosch' verleden
- De ontwikkeling van het schrift en van tinnen inktpotten en -stellen

Nederlandse TinVereniging

Oprichting

27 maart 1993

Bestuur

J.F.H.H Beekhuizen	Voorzitter
J.E. Wustenhoff	Secretaris
G. Groenendijk	Penningmeester
B. Dubbe	Bestuurslid en erelid
A.A. Kooyman	Bestuurslid
H.J.J. Leenen	Bestuurslid
W. A. Röben	Bestuurslid
H.B. van Wijk	Bestuurslid

Redactie

B. Dubbe	Hoofdredacteur
J.F.H.H Beekhuizen	Redacteur - lay-out
J.E. Wustenhoff	Redacteur

Adres secretariaat

Koppelland 11
1391 EV Abcoude

Adres redactie

Tesschenmacherstraat 56
7415 CV Deventer

Adres penningmeester

Terpstraat 43
1771 AC Wieringerwerf

Stichting Nederlandse Tinbibliotheek

H.B. van Wijk	Voorzitter en bibliothecaris
J.E. Wustenhoff	Secretaris
A.A. Kooyman	Penningmeester

Bankrelatie

Postbank 4382632

IISN: 1380-108

Copyright: 'Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het bestuur of de redactie van de NVT' en/of de auteur(s).

Inhoudsopgave

1. Voorwoord van de voorzitter	4
2. Laatste nieuw	6
3. Verslag van de ledenbijeenkomst in het Amsterdams Historisch Museum d.d. 9 november 2002	7
4. Schatten van tin uit een Bosch' verleden. De Bosboom als tinmerk <i>T. Kooyman</i>	9
5. De ontwikkeling van het schrift en van tinnen inktpotten en -stellen <i>H.J.J. Leenen</i>	24
6. Ronde, ovale en vierkante raadsheertjes <i>G. Groenendijk</i>	34
7. Het tinnen speculum van Récamier <i>Dr. Cl. Renner</i>	44
8. Drie verrassende bodemvondsten <i>J.F.H.H. Beekhuizen</i>	48
9. Literatuur over tin <i>H.B. van Wijk</i>	50

Voorwoord van de voorzitter

Vorig jaar waren we enthousiast bezig met de tentoonstelling in Boijmans Van Beuningen. Nu wij een jaar verder zijn komt dit project in een definitief stadium. De financiering van de catalogus is bijna rond en de besprekingen met diverse instanties intensiveren. Ook de mogelijkheid dat de expositie doorgang zal vinden in Brugge is reeds besproken met de directeur van het Gruuthusemuseum. Het antwoord wachten wij geduldig af.

Overigens, wij zoeken nog een pakkende titel voor de expositie. Daarvoor wil ik uw hulp inroepen. Bedenk er eens een. De titel moet betrekking hebben op het thema drink-, schenk- en maatkannen, nappen, kroezen en bekers. Er zijn al een paar titels binnengekomen, waarvan hier een overzicht.

- Drank in Tin
- Drank in oud Tin
- Tinnen kannen schenken vreugde
- Tin met maten
- Tin: de volle maat
- Geestrijk Tin
- Getapt Tin of Tin getapt
- Tin in Beeld
- Van Cannegieter tot Cannekijker
- Spiritueel Tin
- Troostrijk Tin of Troostvol Tin
- Toast op Tin
- Tin: tussen kroeg en kerk
- Van Bierkroes tot Gildekan
- Van Bierkroes tot Wijnmaat
- Van Bierkroes tot Wijnkan
- In tin getapt

Met als subtitel: Eeuwenoud tinnen schenk- en drinkerei.

Houdt u er rekening mee dat we de titels in het Engels moeten vertalen. De catalogus wordt tweetalig en de titel moet gemakkelijk te vertalen zijn. Wij hopen op uw reacties en beloven dat u te zijner tijd daar een overzicht van krijgt. Wij willen u mee laten beslissen in de keuze.

Ook nu weer kunnen wij met veel plezier terugkijken naar de twee bijeenkomsten van onze vereniging op 6 april en 9 november 2002. Zij waren druk bezocht en de lezingen waren van een hoog gehalte. Wie de bijeenkomst in Mechelen van de Vlaamse Tinvereniging bezocht zal ook hier met plezier aan terugdenken.

Inmiddels heb ik een eerste gesprek gehad met de heer D.J. Biemond, conservator edele metalen, beeldhouwkunst en kunstnijverheid van het Rijksmuseum met als resultaat dat een artikel in ons mededelingenblad verschijnt over niet eerder gepubliceerd tin uit de collectie van het Rijksmuseum.

Nog iets anders: ik krijg veel e-mail binnen met vragen over tin. Zeker de laatste tijd zit de postbus vol, een gevolg van 'Tussen Kunst & Kitsch'. De meeste vragen zijn te beantwoorden met een korte reactie of een verwijzing naar literatuur. Onlangs ontving ik een heel interessante e-mail. Niet alleen is de vraag zeer interessant tegelijkertijd duikt een onbekende tinnegieter uit Utrecht uit de 16e eeuw op.

De brief luidt als volgt:

'Bij mijn onderzoek naar het leven van Graaf Adolf van Neuenahr (Nieuwenaar), omstreeks 1545 – 1589, stadhouder van Gelderland, Overijssel en Utrecht in de jaren 1584 – 1589, trof ik onder de rekeningen die werden ingediend bij het stadsbestuur van Utrecht ter inrichting van zijn residentie op het Bisschopshof te Utrecht, de onderstaande rekening uit 1586 aan met betrekking tot de levering van een tinnen servies. Dat servies bestond waarschijnlijk uit schotels en dekschotels. Van de geleverde schotels werden niet de afmetingen opgegeven, maar de gewichten in ponden.'

Voorwoord van de voorzitter

In ruil voor het geleverde servies gaf de stad Utrecht aan de tinnegieter een partij tin van hetzelfde gewicht. Het servies was blijkbaar gegraveerd met het wapen van Adolf van Neuenahr en dat van de stad Utrecht. Het wapen van het geslacht Neuenahr was een adelaar met gespreide vleugels. Het wapen van de stad Utrecht is, zoals nu nog, een veld verdeeld in twee schuine stukken?

Het Utrechts Archief, Archief Stad II Utrecht, inv. Nr. 1259, Rekeningen van de (andere) kameraar, dl. 10, rekening van 1.10.1585 – 1.10.1586, fol. 32v:

'Jacob van Noy tinnegieter betaelt die somme van derthien ponden en (de) seuen schell(in)gen vuyt sake hy opt hoff van zyn G: geleuert heeft seker getal van schottelen van drye ponden, derdalue ponden, twee ponden en (de) dekschottelen en (de) daer jegens ontfang(en) gelyke swaerte van tin en (de) al 't selue Tin get(ekent) met de wapen(en) van syn G: en (de) dese stadt en (de) daeraen verdient van wisselen en (de) arbeyt alles vermogens belieftenisse des Raets in date den ii' Augusti mit quictantie die voorn(oemde) som(m)e van xiii L vii s'.

Een aantal woorden in deze rekening is in of als afkorting geschreven, die de indiener van deze vraag, getracht heeft op te lossen. Verder vermeldt hij dat uitgerekend de tekst met betrekking tot het graveren van het tin duister is. Naar zijn mening zou er kunnen staan: 'al het zelve tin getekend met de wapens van Zijne Genade en deze stad'.

De schrijver van deze brief vraagt of iemand een dergelijke zestiende eeuwse tinnen schotel of dekschotel met de gegraveerde wapen van Neuenahr en Utrecht gezien heeft en zo ja, waar bevindt zich dit exemplaar?

Hopelijk komt er een reactie van de leden. Naam en adres van de schrijver zijn mij bekend en ik hoop hem hierover te berichten.

Nu rest mij om u namens het Bestuur van de Nederlandse TinVereniging prettige feestdagen en een gezond 2003 toe te wensen.

Jan Beekhuizen

Jubileumbijeenkomst en diner 5 april 2003

Tot 15 januari 2003 kunt u zich nog opgeven voor deelname aan bovengenoemd festijn.

De keuze van het hotel is gevallen op Hotel Bloemendal te Vaals.

(Inmiddels zijn er 22 inschrijvingen binnengekomen, in totaal 38 personen)

Tinexpositie NTV in Boijmans Van Beuningen 2 oktober 2004 t/m 9 januari 2005

Ook hier bestaat nog steeds de mogelijkheid om in te schrijven. Het bestuur heeft van 33 bruikleengevers een positieve reactie gehad. In totaal zijn er ongeveer 225 objecten ter selectie aangeboden. De sluitingsdatum is 15 januari 2003. Een zeer bijzonder of zeldzaam object blijft altijd welkom, ook na de sluitingsdatum.

BIJEENKOMSTEN 2003:

5 april 2003 Vaals

Hotel Bloemendal met diner in Aken

25 oktober 2003

Amsterdams Historisch Museum met Algemene Ledenvergadering

Verlag van de ledenbijeekkomst in het Amsterdams Historisch Museum d.d. 9 november 2002

Aanwezig zijn 39 leden en introducés, van 4 leden was bericht van verhandering ontvangen. Na de opening van de vergadering door de voorzitter, wordt overgegaan tot de Algemene Ledenvergadering. De notulen van de ledenvergadering 2000 worden goedgekeurd evenals het verslag van de secretaris over 2001, het financieelverslag 2001 en de begroting 2002. Van de kascommissie was reeds een goedkeurende verklaring ontvangen. Als leden van de kascommissie worden benoemd de heer P.A.M. Maas en E.A. Erenst. De aftredende maar zich herkiesbaar stellende bestuursleden de heren B. Dubbe en J.E. Wustenhoff worden bij acclamatie herbenoemd. Tenslotte vraagt de voorzitter de vergadering om ook voor 2002 dispensatie te verlenen voor de termijn van zes maanden waarbinnen statutair de jaarvergadering gehouden dient te worden. De vergadering gaat hiermede akkoord.

Hierna gaat de voorzitter uitgebreid in op de stand van zaken met betrekking tot de in 2004 te houden tentoonstelling. Hij deelt mede dat door de toezegging van een grote sponsor om € 10.000 ter beschikking te stellen de financiering thans zodanig geregeld is dat zonder al te grote financiële risico's de werkzaamheden voor de tentoonstelling en catalogus nu voortvarend aangepakt kunnen worden. Ook is een nieuwe offerte voor het drukken van de catalogus ontvangen welke aanzienlijk voordeliger is dan eerdere offertes. Zelfs het geheel in kleur uitvoeren behoort nu tot de mogelijkheden. Het ligt in de bedoeling om bij de officiële opening van de tentoonstelling in oktober 2004 ook leden van de Belgische-, Engelse- en Amerikaanse tinverenigingen uit te nodigen.

Om zo weinig mogelijk aan het toeval over te laten zijn vier commissies in het leven geroepen en wel:

• **algemene tentoonstellingscommissie:**

Jan Beekhuizen, Sylvia Bracht,
Han Wustenhoff

• **selectie-, foto en cat. commissie:**

Bé Dubbe, Wim Röben, Jan Beekhuizen,
Han Wustenhoff

• **inrichtingscommissie:**

Sylvia Bracht, Wim Röben, Jan Beekhuizen

• **organisatiecommissie:**

Sylvia Bracht, Ton Kooijman,
Gert Groenendijk.

De tentoonstelling zal gehouden worden in Museum Boymans van Beuningen, Rotterdam, hoogst waarschijnlijk van 2 oktober 2004 tot 9 januari 2005. Nagegaan wordt nog of de tentoonstelling daarna ook nog in Brugge (B) gehouden kan worden. Momenteel hebben ca. 30 leden voorwerpen aangemeld, het bestuur zal binnenkort ook nog anderen benaderen. Vanaf begin 2003 zullen alle aangemelde voorwerpen gefotografeerd worden zodat een voorlopige selectie gemaakt kan worden. De tentoonstelling zal, inclusief de inbreng van het Museum, ongeveer 250 voorwerpen Europees tin omvatten.

In het weekend van 5/6 april a.s. zal een korte bijeenkomst in Vaals met daarna een diner in 'Am Knipp' in Aken georganiseerd worden, dit alles om het 10-jarig bestaan luister bij te zetten. Het restaurant 'Am Knipp' heeft - o.a. - een grote tinverzameling terwijl de eigenaar toegezegd heeft ook een deel van zijn privé verzameling voor ons

Verslag van de ledenbijeenkomst in het Amsterdams Historisch Museum d.d. 9 november 2002

uit te stallen. Voor deze bijeenkomst hebben zich tot nu toe 36 personen aangemeld. Overnacht zal worden in hotel Bloemendal in Vaals, alwaar ook een zaaltje voor de bijeenkomst beschikbaar is. Degenen die zich aangemeld hebben, zullen binnenkort verdere gegevens ontvangen.

Tenslotte deelt de voorzitter nog mede dat van dezelfde drukker die een offerte voor de catalogus heeft uitgebracht ook een offerte voor het drukken van 'De Tinkoerier' is ontvangen. Deze offerte is aanzienlijk lager dan de prijs die thans betaald wordt, hier zal in de toekomst dan ook gebruik van gemaakt worden.
Hierna sluit hij de Algemene Ledenvergadering.

Na de koffiemaaltijd in het museumrestaurant wordt overgegaan tot het middagedeelte van de bijeenkomst. Allereerst houdt de heer W.A. Röben een voordracht getiteld 'Van kwantiteit naar kwaliteit'. Op vaak zeer humoristische wijze vertelt hij hoe hij van beginnend verzamelaar die rijp en groen door elkaar kocht, langzamerhand is overgegaan naar het opvoeren van de kwaliteit van de door hem verzamelde voorwerpen en het afstoten van eerdere aankopen. Vooral vorm, uitstraling en zeldzaamheid van de objecten zijn voor hem de belangrijkste criteria om tot aanschaf over te gaan. Aan de hand van een aantal praktijkvoorbeelden en anecdotes gaat hij uitgebreid in op zijn aankoop beleid. Uit de door hem meegebrachte schitterende voorwerpen blijkt overduidelijk dat zijn beleid zijn vruchten heeft afgeworpen.

Hierna staat een voordracht op het programma van de heer H.J.J. Leenen getiteld 'Inktpotten, inktstellen en toebehoren'. Door een ernstige ziekte is hij tot zijn spijt verhinderd deze voordracht zelf te houden. In zijn plaats zal de secretaris hem daarom waarnemen.

Aan de hand van een aantal dia's gaat de voordracht uitgebreid in op het ontstaan en de ontwikkeling van schrift, vormen van overdracht van gegevens en van inktpotten en inktstellen. Aangezien de voordracht van de heer Leenen integraal in deze 'Tinkoerier' is opgenomen, wordt er hier verder niet op ingegaan. Wel worden de door leden meegebrachte inktpotten, inktstellen en overige toebehoren uitgebreid besproken, waarbij de waardering wordt uitgesproken dat zoveel leden aan de oproep iets mee te nemen gehoor hebben gegeven.

Tenslotte wordt een veiling gehouden van een klein aantal ingebrachte kavels, waarna wordt overgegaan tot het bespreken van andere door leden meegebrachte voorwerpen. Hoewel een redelijk aantal is meegebracht, hoopt het bestuur dat ook dit bij komende bijeenkomsten nog verder toe zal nemen. Het is een uitgelezen mogelijkheid tot verbreding van kennis en leidt soms tot interessante discussies en ontdekkingen.

Hierna sluit de voorzitter de vergadering en wenst een ieder wel thuis.

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

De Bosboom als tinmerk

Tekst: T. Kooyman

Zowel in het stadswapen als in het keurmerk van 's-Hertogenbosch treffen we een boom (bosboom) aan, als symbool van het bos van de hertogen van Brabant. Aan dit bos zou de plaats, waar de stad 's-Hertogenbosch omstreeks 1185 werd gesticht haar naam ontleen. Van begin af is de voorstelling van deze boom kenmerkend geweest voor de aanduiding van de stad¹⁾.

A.M. Koldewey zegt in "Zilver uit 's-Hertogenbosch", over het gebruik van de bosboom, dat in de ordonnantie die de edelsmeden op 7 september 1445 van het stadsbestuur kregen al vermeld staat, dat het verwerkte goud en zilver boven een bepaald gewicht met de stadskeur en het meesterteken gemerkt moest worden. Dat de stadskeur niet nader omschreven wordt duidt erop, dat deze stadskeur, vermoedelijk de ook later in gebruik gebleven bosboom, reeds aan ieder bekend was²⁾.

Ook in de keur die het stadsbestuur op 16 oktober 1503 aan het Gilde der Kramers en Tinnegieters gaf werd voorgeschreven, dat de Bossche kanne- of tinnegieters geen andere stempels mochten gebruiken dan "een teecken metten boom (de stadskeur), een metten hamer metten croonen ende zijn eygen teecken³⁾."

Hoewel dus pas vermeld in de keur van 1503 kan men echter zonder meer aannemen, dat de bosboom al vóór 1503 ook door de tinnegieters in 's-Hertogenbosch gebruikt werd. De keur was immers het vastleggen van een reeds bestaande praktijk. Geen dateringselement. Tot en met de 17e eeuw komen we de bosboom als tinmerk nog tegen, maar begin 18e eeuw verdwijnt dit merk.

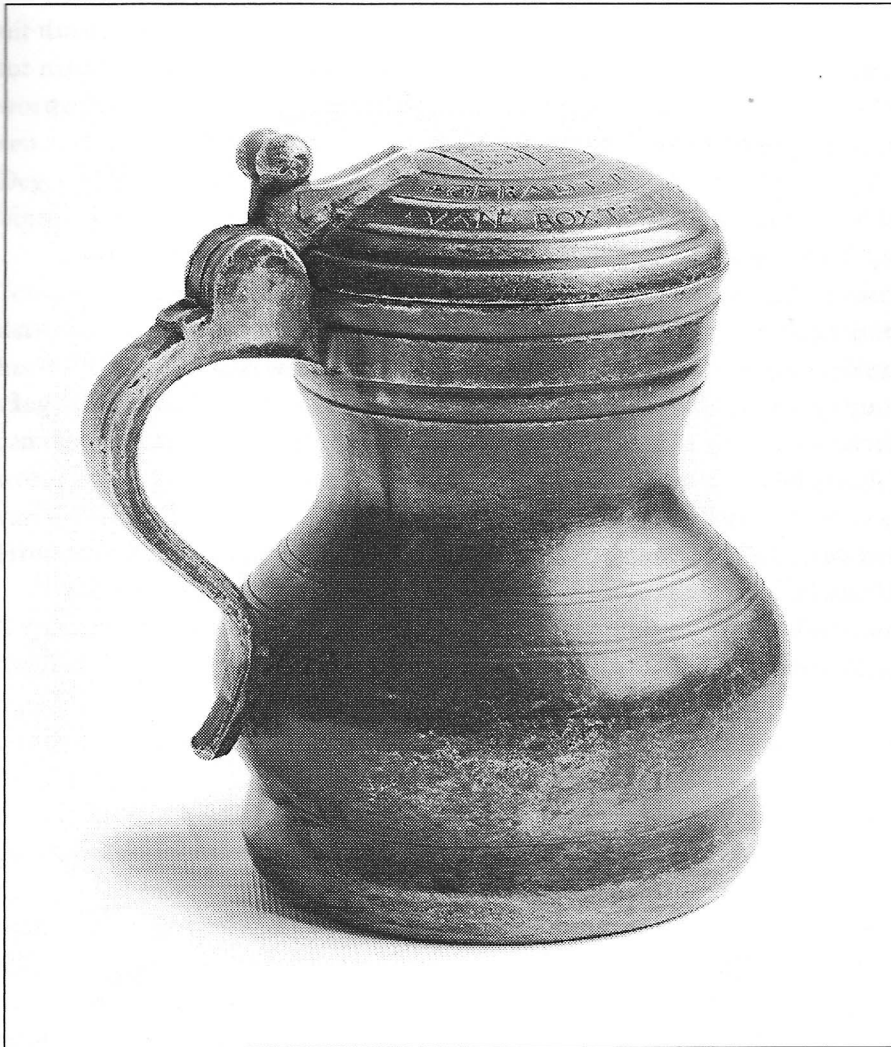
En het is juist dit gegeven, dat het tin, dat gemerkt is met de bosboom, zo belangrijk maakt. Het zijn immers altijd voorwerpen uit de 15e, 16e of 17e eeuw. En deze voorwerpen zijn uiterst zeldzaam.

Natuurlijk betekent dit niet, dat tinnen voorwerpen, die niet gemerkt zijn met de bosboom, niet tot deze "schatten van tin uit een Bosch' verleden" zouden kunnen behoren.

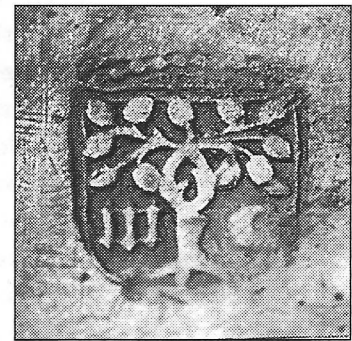
Nu beperken wij ons tot de "schatkamer" met de bosboompjes.

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

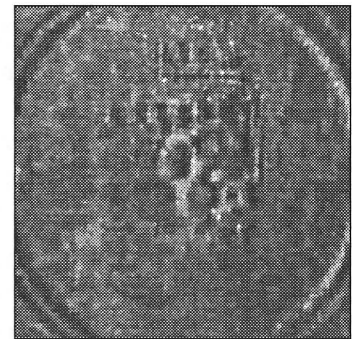
De Bosboom als tinmerk

Afb. 1

Afb. 1A

Afb. 1B

A. Drinkkan, toegeschreven aan Marcelis Gevariszoon. Werkzaam van ± 1538 tot ± 1588 en waarschijnlijk de maker van 10 tinnen drinkkannen van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap te 's-Hertogenbosch (afb. 1). In *De Tinkoerier*, jaargang 7, nummer 2 van december 1999, worden deze kannen uitvoerig beschreven. Zie voor nadere gegevens over deze kannen genoemd artikel.

De kannen zijn gemerkt op de onderkant van de bodem. Het tinmerkje bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door een gotische kleine letter m en een symbool, (waarschijnlijk) het astronomisch teken voor de maan. Boven het schildje een boogje van stippen (afb. 1A)⁴⁾.

Op twee van deze kannen en als tweede merkje op nog eens twee andere kannen, bestaat het tinmerkje uit een schildje met daarin de bosboom, geflankeerd door iets dat niet meer leesbaar is en bovendien een symbool bestaande uit een kruis (afb. 1B).

Dit merkje is aangebracht op de binnenkant van het deksel.

Ook deze kannen worden toegeschreven aan Marcelis Gevariszoon.

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

De Bosboom als tinmerk

Afb. 2

B. Dobbelier (mosterdschoteltje), toegeschreven aan Marcelis Gevariszoon (afb. 2).
Ø 15,5 cm.

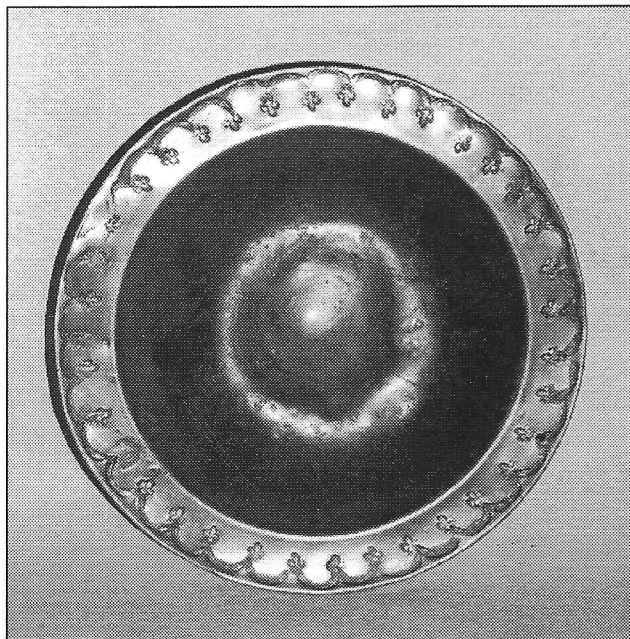
Gemerkt op de rand van de voorkant.
Het tinmerkje bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door een gotische kleine letter m en een symbool, (waarschijnlijk) het astronomisch teken voor de maan (afb. 2A). Boven het schildje een kroon. Links van het schildje in een cartouche een gotische letter H en rechts in een cartouche een gotische letter A. Particuliere collectie

Afb. 2A

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

De Bosboom als tinmerk

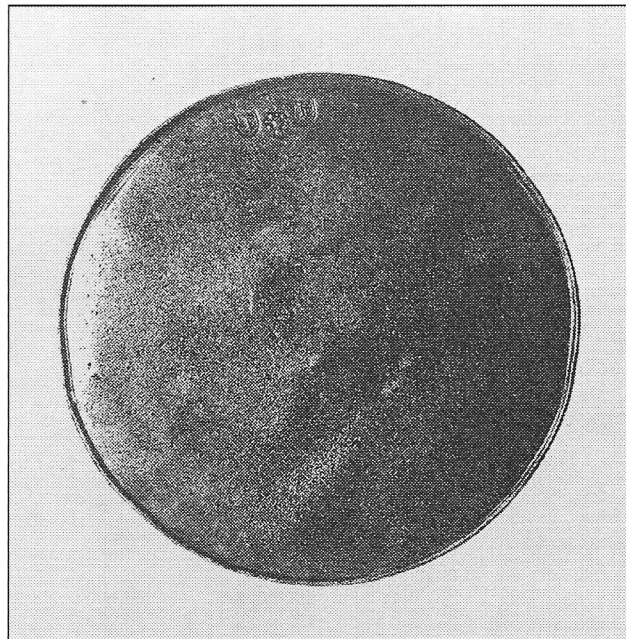

Afb. 3

C. Dobbelier, toegeschreven aan Marcelis Gevariszoon.

Ø 17,6 cm., hoogte 3,1 cm.

Licht gewelfde bodem, gemarkeerd door een ondiepe cirkelvormige lijn. Een smalle boord met een versterkte rand met een profiel aan de onderzijde. De boord is versierd met een buitenwaarts gerichte boogjesrand met Franse lelies (afb. 3). Gemerkt op de boord aan de voorkant. Het tinmerkje bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door een gotische kleine letter m en een symbool (waarschijnlijk) het astronomisch teken voor de maan. Boven het schildje een boogje van stippen. Zie het eerste tinmerkje onder A. Particuliere collectie

Afb. 4

D. Teljoor, toegeschreven aan Marcelis Gevariszoon.

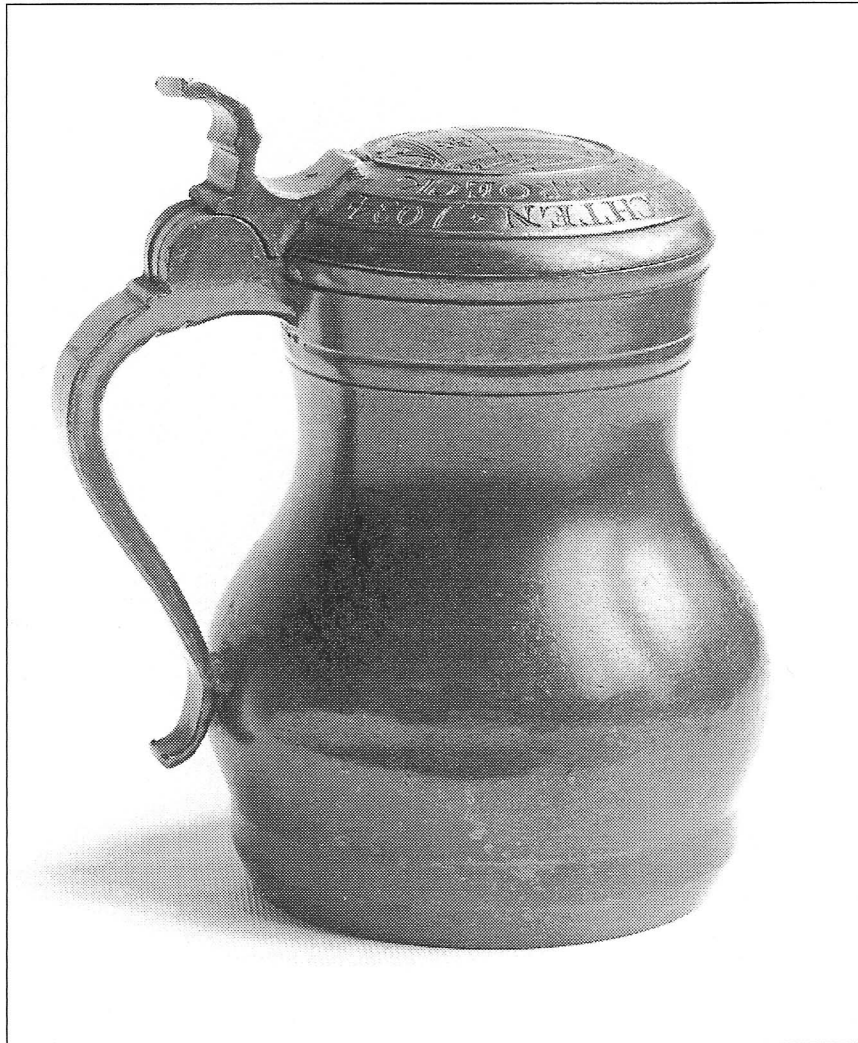
Rond, vlak met smal opstaand randje, Ø 18 cm. (afb. 4)

Gemerkt op de onderzijde.

Het tinmerkje bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door een gotische kleine letter m en een symbool, (waarschijnlijk) het astronomisch teken voor de maan. Zie het eerste tinmerkje onder A. Op de bovenzijde een roos en links van de roos in een schildje een gotische letter C en rechts van de roos een gotische letter H. Museum Boymans van Beuningen, Rotterdam.

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

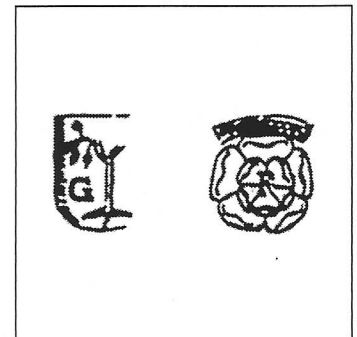
De Bosboom als tinmerk

Afb. 5

Afb. 5A

Afb. 5B

Drinkkan, Denis Henrixsen † 1649

Maker van 5 tinnen drinkkannen voor de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap te 's-Hertogenbosch (afb. 5).

Ook deze kannen zijn gemerkt op de onderkant van de bodem.

Het tinmerkje bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door de letter D en een symbool, een eg. Boven het schildje een kroon, terwijl op 4 kannen tevens een gekroonde roos voorkomt met in de kroon de initialen D H (afb. 5A). Zie voor nadere gegevens over deze kannen De Tinkoerier, jaargang 7, nummer 2 van december 1999.

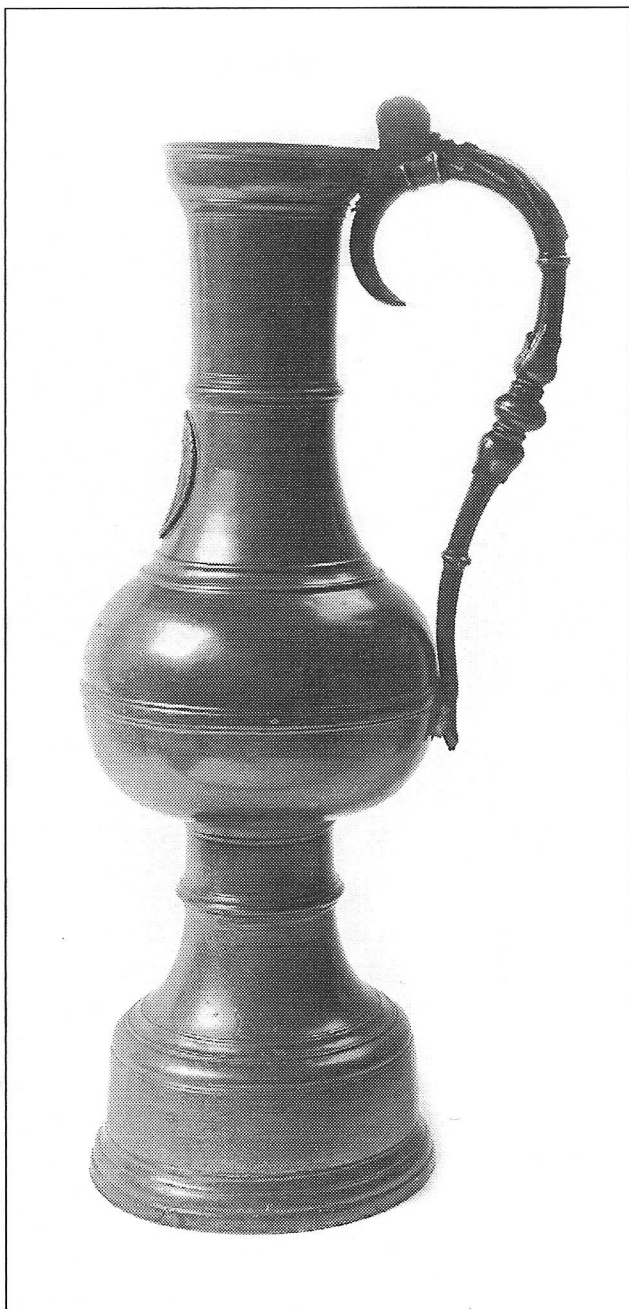
Drinkkan, toegeschreven aan Ghijsbert Janssen, 1615

Waarschijnlijk de maker van een van de kannen van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap.

De kan is van het type zoals bij Denis Henrixsen. De kan is gemerkt op de onderkant van de bodem. Het tinmerkje bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door de letter G en een symbool of letter, die niet meer zichtbaar zijn. Tevens een gekroonde roos met in het hart van de roos de letter F (afb. 5B).

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

De Bosboom als tinmerk

Afb. 6 en 6A

Stadskan, Hans Reinier Rogghen, 1630
Maker van 6 stadskannen, vervaardigd in 1630
(afb. 6).

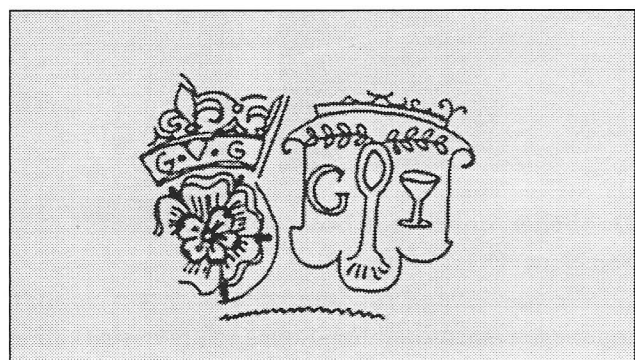
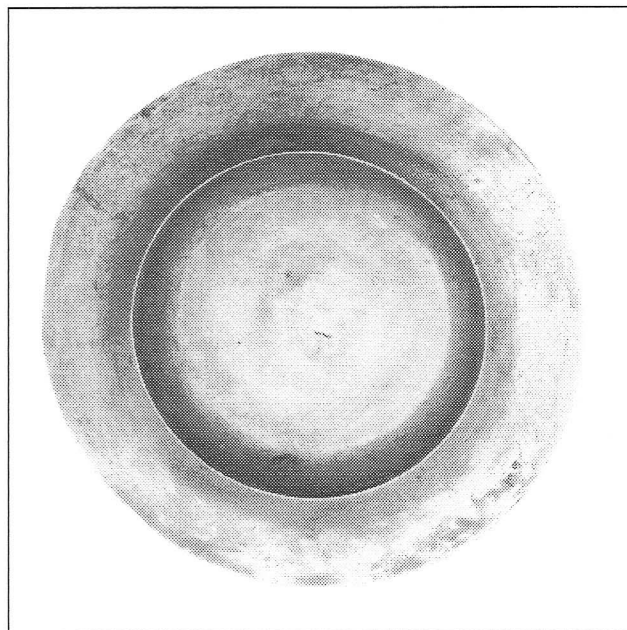
Gemerkt op de bodem.

Het tinmerkje bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door de letter H en een symbool, een Maltezerkruis. Tevens een Maltezerkruis in een cirkel met de initialen HRR (afb. 6A)⁶⁾.

Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch.

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

De Bosboom als tinmerk

Afb. 7 en 7A

Schotel, Gijsbert van de Graft, 2e helft 17e eeuw

Ø 25,3 cm. Gegraveerd met diverse vogels, bloemen en halffiguren (afb. 7).

Gemerkt aan de achterzijde.

Het tinmerkje bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door een letter G en een symbool, een wijnglas. Tevens een gekroonde roos met de initialen G V G ⁷⁾.

(afb. 7A)

Particuliere collectie.

Afb. 8 en 8A

Schotel, Jochem Hachtjens, 1703

Met brede rand, Ø 43 cm (afb. 8).

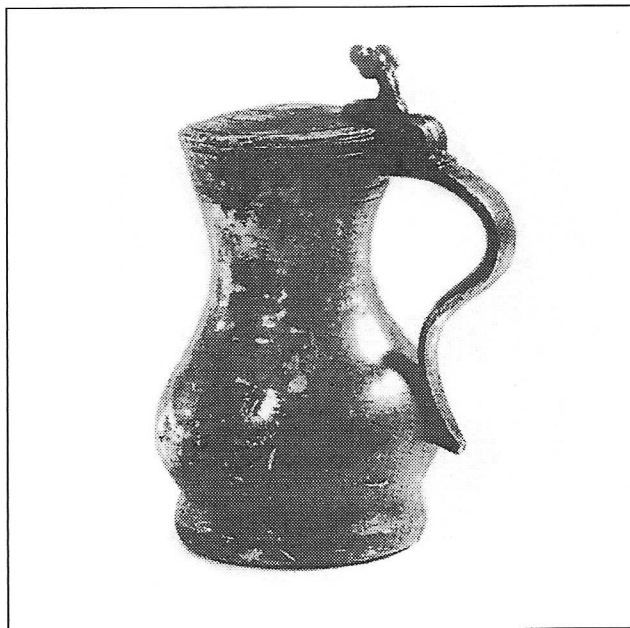
Gemerkt aan achterzijde.

Het tinmerkje bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door de letter i en een symbool, een bel. Tevens een gekroonde roos met in de kroon de initialen I H (afb. 8A).

Gemeente Museum Breda.

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

De Bosboom als tinmerk

Afb. 9 en 9A

Drinkkan, onbekende Bossche tinnegieter, 2e helft 15e eeuw (afb. 9).

Tinnen kan, hoogte 19 cm., diameter voet 9 cm. Op de binnenzijde van de bodem bevindt zich een medaillon voorstellende het Lam Gods, met randschrift "AVE:MARIA:GRAC(?)IA:PLA (=PLENA)". Deksel met ééncakig scharnier en twee eikeltjes als duimrust.

Gemerkt aan bovenzijde van deksel. Het tinmerk bestaat uit een schildje met daarin de bosboom en daarbuiten de gotische letters O. I. (afb. 9A) ⁸⁾. Particuliere collectie.

Afb. 10 en 10A

Dobbelier, onbekende Bossche tinnegieter, 16e eeuw Ø 17,5 (afb. 10)

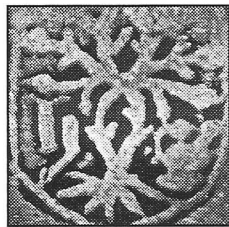
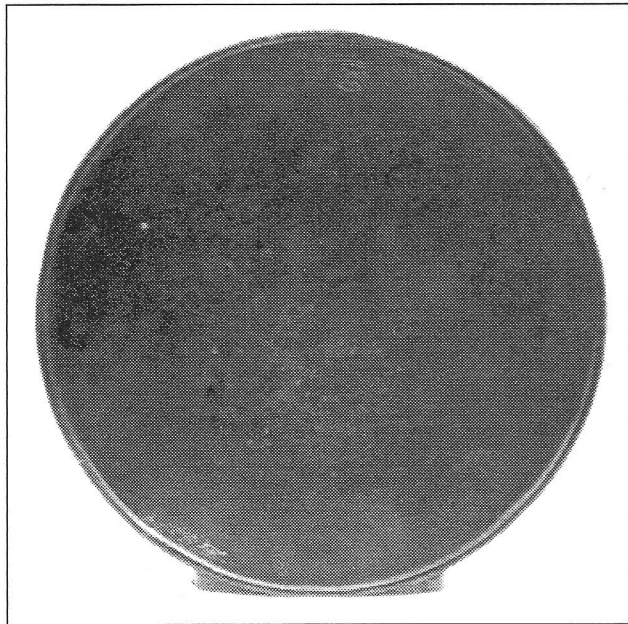
Bordje smalle rand rondom versierd met ingeslagen aansluitende boogjes waarvan de raakpunten lelies vertonen, enigszins gewelfd plat. Bodemvondst XVIe eeuw.

Gemerkt in de rand aan de voorzijde.

Het tinmerk bestaat uit een boom en de letters NC. Links van de boom (de bosboom) treffen we een (Romeinse) n aan en rechts van de boom een c of een symbool, bijvoorbeeld het astronomisch teken voor de maan (afb. 10A). Hoewel de gelijkenis met het dobbeliertje dat aan Marcellis Gevariszoon wordt toegeschreven (onder C) opvallend is, namelijk dezelfde diameter, dezelfde buitenwaards gerichte boogjesrand met Franse lelies als versiering en ook hier een smalle boord met een versterkte rand, moet de maker hiervan, op grond van die Romeinse n, toch een ander zijn. Collectie museum "Vleeshuis" te Antwerpen ⁵⁾.

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

De Bosboom als tinmerk

Afb. 11 en 11A

Teljaar, onbekende Bossche tinnegieter, tweede helft 16e eeuw. Ø 21 cm., goudpatina (afb. 11)⁹. Op de achterzijde is de volgende tekst ingekrast:

"Die weduwe verspondt

Die woenst toestherhoudt

Bij haeren zerk ut roudt

Zij was die 35 oudt

Hij en kost haer niet verwermen

Daar om mocht hij niet ligghe in haer ermen

Arhermen x Otterken"

Gemerkt aan de achterzijde.

Het tinmerk bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door een gotische letter H en een symbool, een schenkkan (afb. 11A). Aan de voorzijde: gietersinitiaal H en een gekroonde roos zonder initialen. Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch.

Afb. 12 en 12A

Brandewijnkom of papkom, onbekende Bossche tinnegieter, 2e helft 16e eeuw (afb. 12).

Hoogte 5,5 cm, Ø boven 14,5 cm., Ø voet 13 cm.

Gemerkt aan de buitenkant van de bodem.

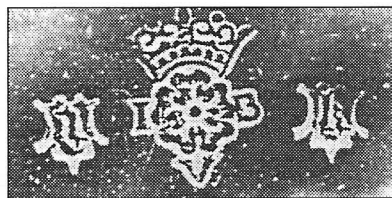
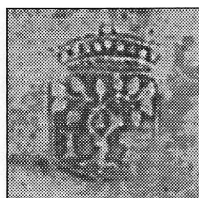
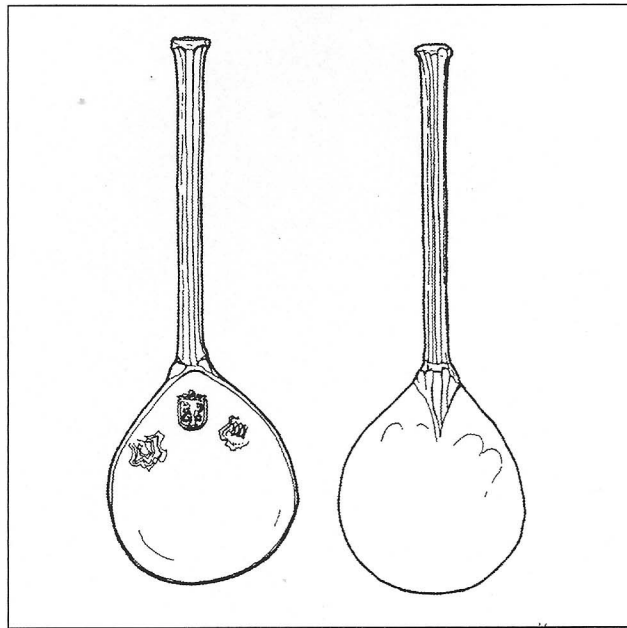
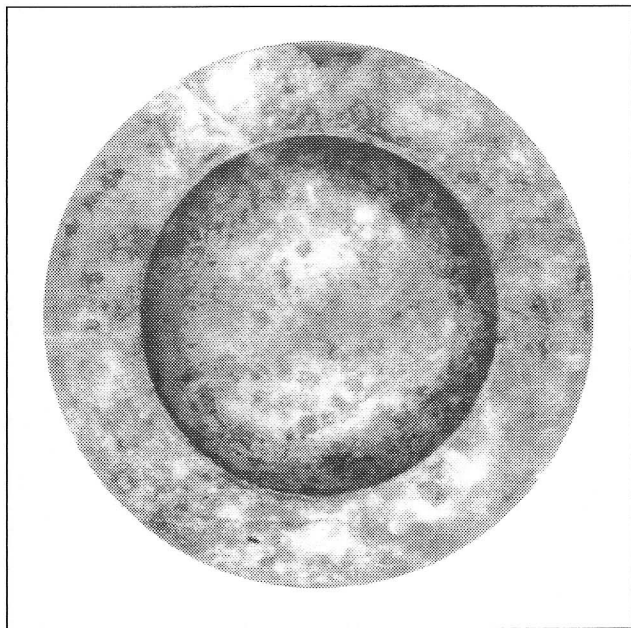
Het tinmerkje bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door de letter I en een symbool, een aambeeld. In de kroon boven het schildje het jaartal 1576.

Aan weerszijden van het schildje de gotische letters I en A (afb. 12A).

Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch.

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

De Bosboom als tinmerk

Afb. 13 en 13A

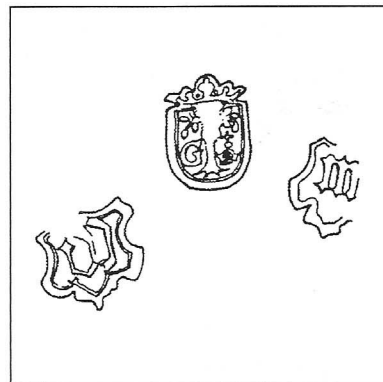
Schotel, onbekende Bossche tinnegieter, 2e helft 16e eeuw (afb. 13).

Ø 29 cm. De rand is 5 cm breed.

Gemerkt op de achterkant van de rand .
Het tinmerk bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door een gotische letter I en een symbool, een aambeeld. Boven het schildje een kroon.

Op de voorkant van de rand treft men verder nog aan een gekroonde roos met initialen van de tinnegieter I V B en de initialen van de eigenaar, links in een cartouche een gotische letter i en rechts in een cartouche een gotische letter k (afb. 13A).

Particuliere collectie.

Afb. 14 en 14A

Lepel, onbekende Bossche tinnegieter, 16e eeuw (afb. 14).

Gemerkt binnenkant bak.

Het tinmerkje bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door de letter G en een symbool, een kroon + rijksappel. Boven het schildje een kroon.

Tevens de Initialen van de eigenaar, links in een cartouche een gotische letter w en rechts in een cartouche een gotische letter m (afb. 14A).

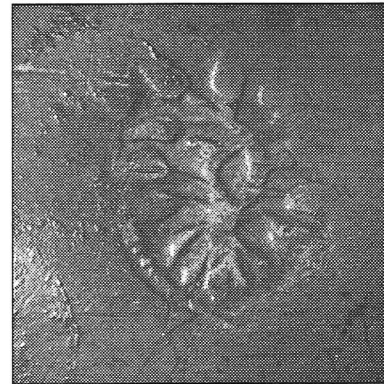
Documentatie Dienst Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten van de gemeente 's-Hertogenbosch. Particuliere collectie.

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

De Bosboom als tinmerk

Afb. 15 en 15A

Afb. 16 en 16A

Teljoor, onbekende Bossche tinnegieter, 16e eeuw (afb. 15).
Ø 20,8 cm., gedeeltelijk goudpatine

Gemerkt aan de achterzijde.

Het tinmerkje bestaat uit de bosboom geflankeerd door een letter H en een symbool, een zittend vogeltje kijkend naar links (afb. 15A). Boven het schildje waarschijnlijk een kroon. Aan de voorzijde gemerkt met een gekroonde roos.

Dienst Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten van de gemeente 's-Hertogenbosch.

Zoutvat, onbekende Bossche tinnegieter, 15e eeuw (afb. 16). Hoogte 6,5 cm., Ø voet 6,2 cm.

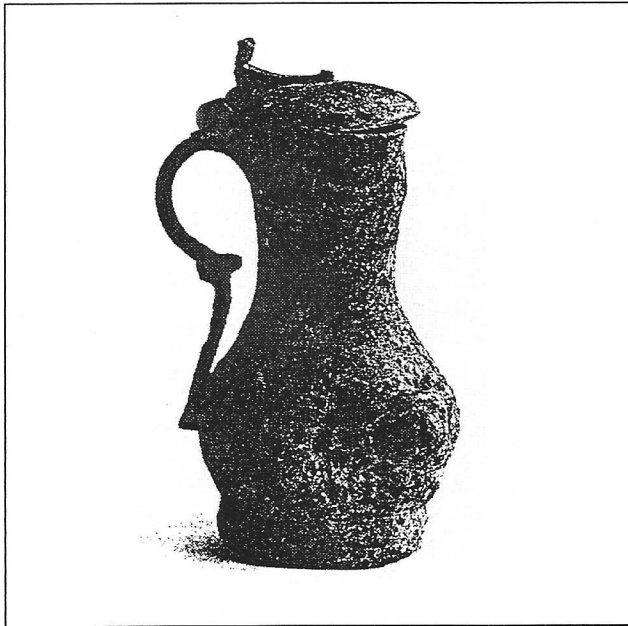
Gemerkt op de bovenkant van de deksel met het stadsmerk van 's-Hertogenbosch (afb. 16A).

Het cilindervormig bakje, dat rust op een geprofileerde voetrand, is voorzien van een scharnierend deksel, hierop is een knop bevestigd, die aan het uiteinde bolvormig is. In de bodem van het bakje bevindt zich een medaillon met de afdruk van een munt.

Museum Boymans van Beuningen, Rotterdam.

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

De Bosboom als tinmerk

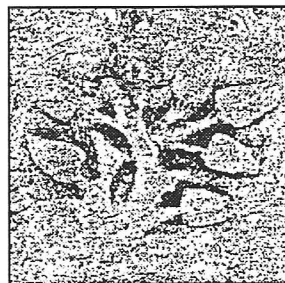
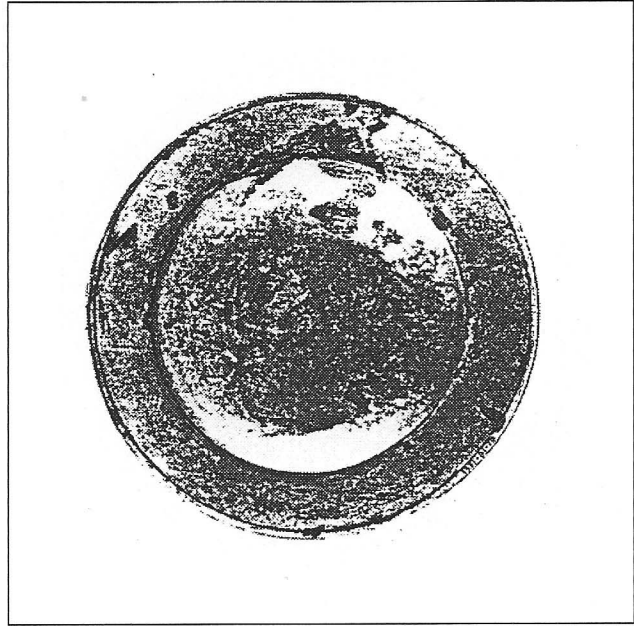

Afb. 17

Schenkkan, onbekende Bossche tinnegieter, 15e eeuw (afb. 17). Hoogte 28 cm., Ø voet 12 cm.

Gemerkt met de stadskeur van 's-Hertogenbosch. De kan is opgebouwd uit twee verticale helften en heeft diensgevolge een bodem- medaillon, dat versierd is met een kruis, tussen de armen waarvan zich twee Franse lelies en twee klimmende leeuwen (?) bevinden.

Het omschrift luidt: AVE MARIA GRACIA PLENA. De gelijkenis van het medaillon met de tussen 1400 en 1500 geslagen Brabantse munten is opvallend. Het gewelfde deksel is met een eenkavig scharnier aan kan en oor bevestigd. De duimrust toont aan de binnenzijde in reliëf drie met elkaar verbonden kruisbloemen. Het oppervlak van de kan - een zogenaamde quarte-kan met een inhoud van ca. 1,8 liter - is nogal aangetast door het langdurig verblijf in de bodem. Daardoor zijn de drie merkjes op het deksel nauwelijks te onderscheiden. Alleen het middelste toont een boom, de stadskeur van 's-Hertogenbosch¹⁰⁾.
Particuliere collectie.

Afb. 18, 18A en 18B

Schotel, onbekende Bossche tinnegieter (afb. 18), ca. 1500 Ø 21,8 cm.

Gemerkt op de onderzijde van de bodem met het stadsmerk van 's-Hertogenbosch, de boom.

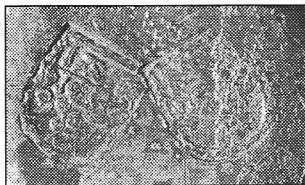
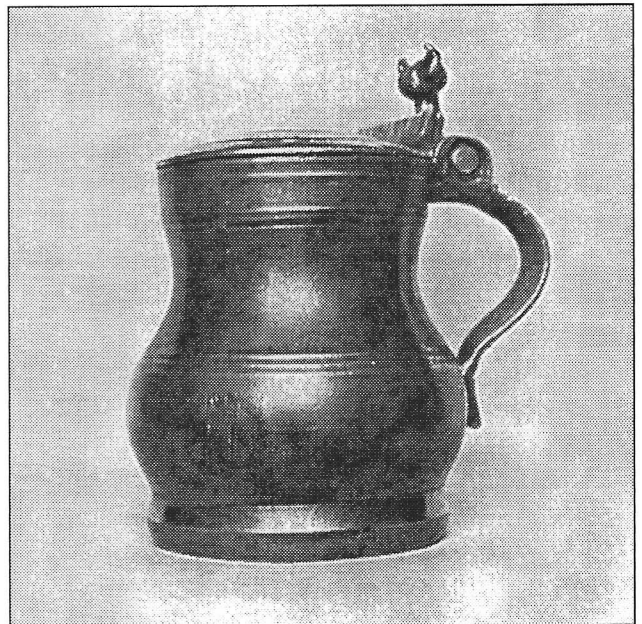
Het meesterteken is niet meer waar te nemen, doordat het merkje gedeeltelijk is weggesleten (afb. 18A).

Op de rand staat het gekroonde hamermerk (afb. 18B)¹¹⁾.

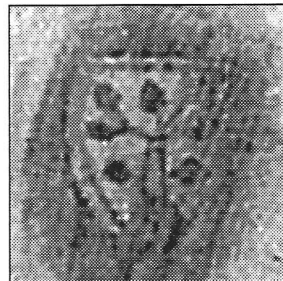
Museum Het Valkhof, Nijmegen.

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

De Bosboom als tinmerk

Afb. 19 en 19A

Afb. 20 en 20A

Drinkkan, onbekende Bossche tinnegieter (afb. 19) midden 16e eeuw. Baggervondst uit de Waal bij Nijmegen (\pm 1965). Bossche kan, eenkakig scharnier en twee bolletjes als duimrust. Hoogte 11,8 cm., \emptyset buik 8 cm., \emptyset voet 7,3 cm., \emptyset deksel 7,7 cm. Inhoud tot pegel 240 cc. Tot bovenrand 340 cc.

Gemerkt op het deksel. Merken zijn echter niet meer leesbaar (afb. 19A). Misschien kan hier (weliswaar speculatief) van de veronderstelling worden uitgegaan, dat we in het schildje te maken hebben met een bosboompje. Immers van de 3 gebruikte merken in 's-Hertogenbosch rond 1550 was alleen het bosboompje in een schildje geplaatst en de andere twee merkjes, de hamer en de roos, niet. Ook werd in Leiden en Mechelen (steden waar dit type kan ook wel voorkwam) deze vorm van het schildje rond 1550 niet aangetroffen. Particuliere collectie.

Drinkkannetje, onbekende Bossche tinnegieter, 16e eeuw (afb. 20).

Hoogte 12 cm.

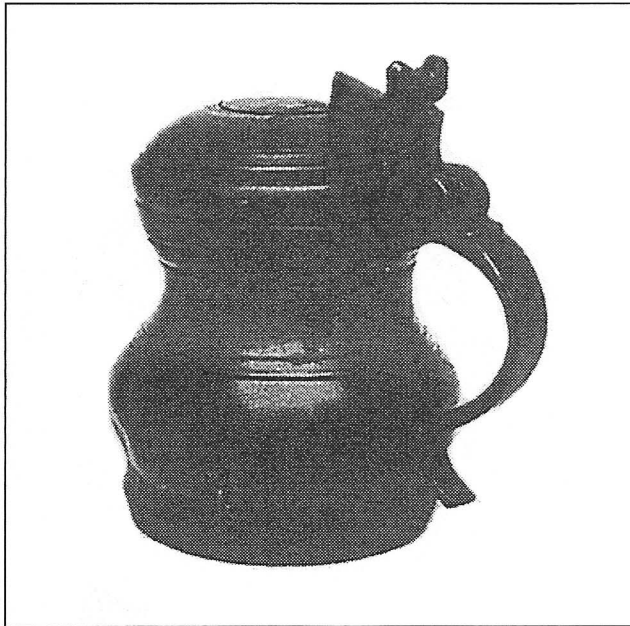
Vervaardigd uit twee verticale helften. Eenkakig scharnier, duimrust twee vogelkoppen
In de bodem medaillon met "Ave Maria Gracia Plena"

Het tinmerk bestaat uit een schildje met daarin de boom (afb. 20A)¹²⁾.

Particuliere Collectie

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

De Bosboom als tinmerk

Afb. 21

Kan, onbekende Bossche tinnegieter (afb. 21).
hoog 15,24 cm., 2e helft 16e eeuw.

Gemerkt met het stadswapen van
's-Hertogenbosch.

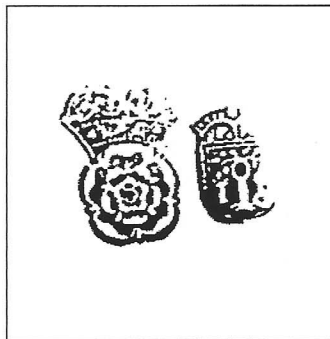
Er is echter geen afbeelding van het tinmerk
bekend. De kan maakte destijds deel uit van de
Tellander collectie. De huidige eigenaar is niet
bekend. Aangenomen mag worden dat het
stadswapen hier ook de bosboom is¹³⁾.

Afb. 22

Loden gewichtje, onbekende Bossche
tinnegieter, 17e eeuw (afb. 22).

Het tinmerkje bestaat uit een schildje met
daarin de bosboom geflankeerd door een letter
i en een symbool, een eikeltje in de vorm van
een hangertje. Boven het schildje een kroon.
Particuliere collectie.

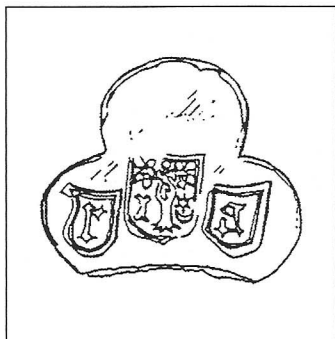
Afb. 23

Fragment bordrand, Jaspar Cras, 1671 (afb. 23).

Het tinmerkje bestaat uit een schildje met daarin
de bosboom geflankeerd door een letter i en een
symbool, een sleutel. Boven het schildje een kroon.
Naast dit schildje de gekroonde roos met in de
band van de kroon de letters I C.
Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch.

Schatten van tin uit een Bosch' verleden

De Bosboom als tinmerk

Afb. 24

3-lobbig oor, onbekende Bossche tinnegieter, 16e eeuw (afb. 24).

Het tinmerkje bestaat uit een schildje met daarin de bosboom geflankeerd door een gotische letter i en een symbool, een maantje met daarboven een ster.

Links van het schildje zien we een gotische letter r en rechts van het schildje een gotische letter a.

Het merkje komt voor op een 3-lobbig oor. De rest van het voorwerp is verdwenen.

Particuliere collectie Documentatie Dienst Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten van de gemeente 's-Hertogenbosch.

Opmerking van de redactie:

De auteur heeft niet altijd gebruik kunnen maken van origineel materiaal, vandaar dat sommige afbeeldingen niet optimaal zijn.

Noten

- 1) Het wapen van 's-Hertogenbosch, Een uitgave van het gemeentebestuur, juni 1992.
- 2) A.M. Koldewij, Zilver uit 's-Hertogenbosch, van bourgondisch tot biedermeier (cat.), 's-Hertogenbosch 1985, p. 19.
- 3) GA 's-Hertogenbosch, inv. nr. A 471, kaart van de tinnegieters van 16-10-1503.
- 4) Ton Kooyman, Een zestiende-eeuws tinmerk uit 's-Hertogenbosch, in: De Tinkoerier, jg. 1, nr. 2, dec. 1993, p. 5-7.
- 5) Catalogus IX Tin, oudheidkundige musea stad Antwerpen, Vleeshuis, p. 44, nr. 101 Foto: Museum Vleeshuis, Antwerpen © Fotodienst, Bart Huysmans.
- 6) Ton Kooyman, De Bossche tinnegieter en zijn tin, een overzicht, 's-Hertogenbosch 1984, p. 116.
- 7) J.F.H.H. Beekhuizen, De schoonheid van het oude tin, een overzicht van vijf eeuwen tin, 's-Hertogenbosch 1998, p. 86.
- 8) H.L. Janssen, Van Bos tot Stad, opgravingen in 's-Hertogenbosch, 's-Hertogenbosch 1983, p. 255 - 256.
- 9) J.F.H.H. Beekhuizen, De schoonheid van het oude tin, een overzicht van vijf eeuwen tin, 's-Hertogenbosch 1998, p. 35, afb. 32 rechts
- 10) B. Dubbe, Een bodemvondst van een vijftiende-eeuws tinnen kan te 's-Hertogenbosch in: Antiek, 24e jg., nr. 3, oktober 1989.
- 11) B. Dubbe, Baggervondsten van tin en gres te Wijchen in: Antiek 27e jg. nr. 10, 10 mei 1993
- 12) A.J.G. Verster, Oud tin, Maastricht 1928, 2e druk, p. 67 en p. 77.
- 13) Howard Herschel Cotterell, Adolphe Riff en Robert M. Vetter, National types of old pewter, a revised and expanded edition, New York 1972, p. 116, fig. 231.

De ontwikkeling van het schrift en van tinnen inktpotten en -stellen

H.J.J. Leenen, fotografie: J.F.H.H. Beekhuizen

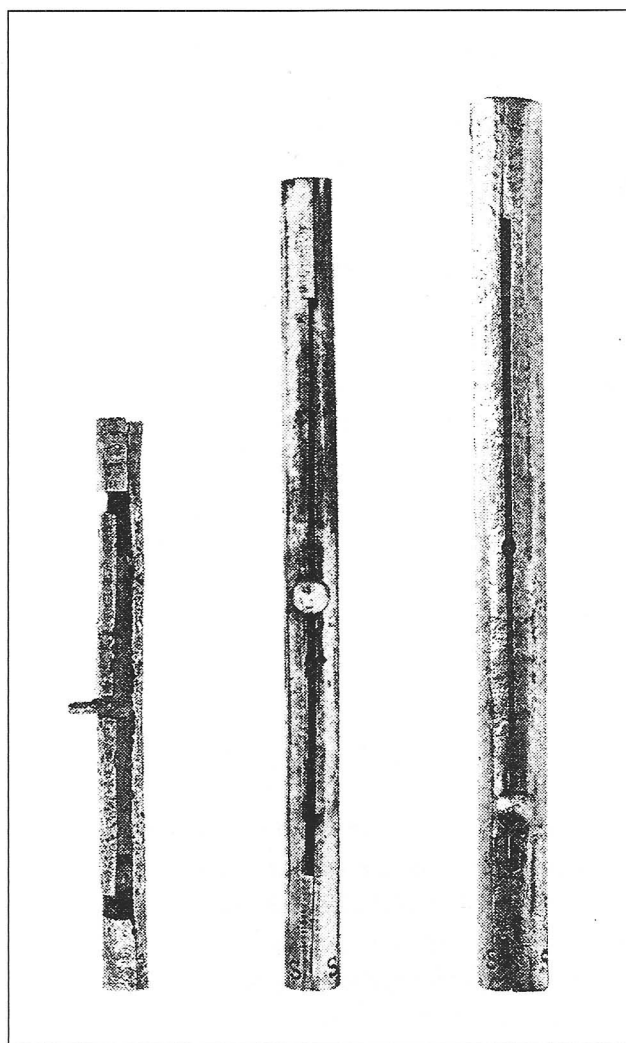
De uiteenzetting gaat niet zozeer over individuele inktpotten en inktstellen, maar vooral over de ontwikkeling van deze gebruiksvoorwerpen¹⁾. Hoezeer men ook geboeid kan zijn door individuele tinnen voorwerpen en hun merken, interessant is ook hoe die voorwerpen in de loop van de geschiedenis vorm hebben gekregen. Het zegt iets over gebruiken in de loop van de tijd en de daarbij behorende stijlen.

Schrijven

In de menselijke samenleving is het belangrijk verhoudingen (bijvoorbeeld eigendomsverhoudingen, huwelijksrelaties), feiten en gebeurtenissen vast te leggen. In de alleroudste tijden gebeurde dat hoofdzakelijk via mondelinge afspraken en overlevering, via het geheugen dus. Maar dat neemt niet weg dat ook het gebruik van voorwerpen om posities te markeren (bijvoorbeeld grenspalen) en van eenvoudige tekens op materialen al heel oud is.

Naarmate populaties groeiden en de onderlinge verhoudingen dus minder overzichtelijk werden, werkten dergelijke verbale afspraken en eenvoudige tekens echter onvoldoende. Het toenemende aantal feiten en relaties werd te veel en te complex voor geheugen en simpele tekens. Zij boden onvoldoende (rechts)zekerheid. Er ontstond behoefte aan uitgebreidere en schriftelijke vastlegging. Daaruit ontwikkelde zich het schrift.

In het begin was het verschil tussen schrift en beeld waarschijnlijk niet groot. Denk aan het hiërogliefenschrift, een vorm van beeldschrift. Een andere factor was de toename van de contacten tussen op verschillende plaatsen levende groepen, met name van handelsbetrekkingen. Bij dergelijke contacten over afstand, waarbij ook wel intermediairs werden ingeschakeld, was schriftelijke vastlegging van afspraken onontkoombaar.

Afb. 1 Grafithouders, 17e eeuw¹⁶⁾.

De ontwikkeling van het schrift en van tinnen inktpotten en -stellen

Aanvankelijk werd als dragers van geschreven teksten kleitabletten, steen en hout gebruikt. Later kwamen perkament en papier, dat laatste vervaardigd uit stengels van de papyrusplant, tot ontwikkeling. Nog weer later raakten wastablet en lei in zwang. Wastabletten waren met een laagje was bestreken plankjes die werden bewerkt met stiften van hout, metaal, been of ivoor. Zij hadden vaak een spatelvormig uiteinde waarmee de was weer glad kon worden gestreken. Ook de lei kon worden gewist.

In het midden van de zestiende eeuw kwam grafiet in gebruik. Met pijpjarde gemengd tot een staafje, werd het in een houder gestoken. Exemplaren van grafiethouders van geelkoper en hout zijn in 1972 en 1973 in Amsterdam opgegraven²⁾ (afb. 1).

Het potlood is er een latere vorm van.

Op perkament en papier werd met de ganzenveer en inkt geschreven. Inkt werd bereid uit allerlei soorten materialen, zoals galnoten, ijzerzouten en koolstof. Inkt is waarschijnlijk al heel oud, alleen we weten niet hoe oud. In ieder geval kenden de oude Chinezen en de Arabieren het reeds.

Hoe de verschillende vormen van schriftelijke vastlegging zich in de loop van de tijden successievelijk in de verschillende delen van de wereld hebben ontwikkeld, blijft enigszins duister. Zo is bijvoorbeeld niet goed vast te stellen wanneer men naast inkerven van tekens in steen en klei met het schrijven op perkament en papier – en dus met inkt – is begonnen. Door overlevering wordt de uitvinding van het perkament wel toegeschreven aan een koning van Pergamon in Klein-Azië in de tweede eeuw voor Christus; papier zou in diezelfde eeuw in China zijn uitgevonden³⁾.

Dat men er zo weinig van weet wordt verklaard door de vergankelijkheid van materiaal als papier. Dat heeft voor een belangrijk deel de tand des tijds niet doorstaan. Het is nu eenmaal zo dat van zachte materialen minder overblijft dan van harde. In steen gebeitelde inscripties hebben meer overlevingskansen dan teksten op plantaardig papyrus. In het algemeen weten we minder van de zachte

dingen van het leven in vroeger tijden dan van de harde. Terwijl de zachte dingen misschien wel het meest het werkelijk dagelijkse leven hebben uitgemaakt.

Geleidelijk aan hebben perkament en later vooral papier – toen ook uit andere materialen zoals hout, stro en lompen vervaardigd – als drager van het schrift de overhand gekregen. De oudst bekende, in Oudnederlands op perkament geschreven tekst dateert van ongeveer 1100⁴⁾. In Nederland krijgt vanaf de dertiende eeuw papier de overhand⁵⁾. Het wastablet is in Nederland in de vijftiende eeuw in onbruik geraakt en ook lei en griffel zijn, zij het later, verdwenen.

Verspreiding van schrijven met inkt

In West-Europa is het schrijven met inkt – ik beperk me daartoe verder nu we het over inktpotten en inktstellen hebben – via klerken en kloosters tot ons gekomen. Klerken schreven voor vorsten en andere hoogwaardigheidsbekleders documenten neer, notuleerden en voerden correspondentie. Inktpotten kwamen vooral voor op griffies en kanselarijen en in kloosters, waar zich het vervaardigen van met de hand in inkt geschreven kerkelijke boeken en andere handschriften ontwikkelde.

In die tijd was de verspreiding van de schrijfkunst beperkt. Slechts een kleine kring van personen, de wereldlijke en kerkelijke bovenlaag, kon lezen en schrijven. Het merendeel van de bevolking was analfabeet.

De oude maatschappelijke verhoudingen veranderen in West-Europa bij het ontstaan van de steden. Toen nam de macht van de burgerij toe. Er kwam een stadsbestuur met eigen rechten en eigen klerken.

De nieuwe verhoudingen vereisten nieuwe vastleggingen, zoals bijvoorbeeld de relatie tussen vorst en stad en tussen burgerij en stadsbestuur. Het raadhuis werd een nieuw centrum waar klerken geschriften vervaardigden. En waar dus inktpotten in gebruik kwamen. Zo bestelde

De ontwikkeling van het schrift en van tinnen inktpotten en -stellen

bijvoorbeeld in 1562 de Innere Rat van de stad Wenen bij de tinnegieter Georg Schiernprant twaalf tinnen inktstellen⁶⁾.

Zijdelings merk ik op dat het woord 'raadsheertje' met dit gebruik te maken heeft. Het woord 'Raadsheer' – thans de titel van een lid van de hoge rechtsprekende colleges Gerechtshof en Hoge Raad – was vroeger ook de titel van een lid van een bestuurlijk college⁷⁾.

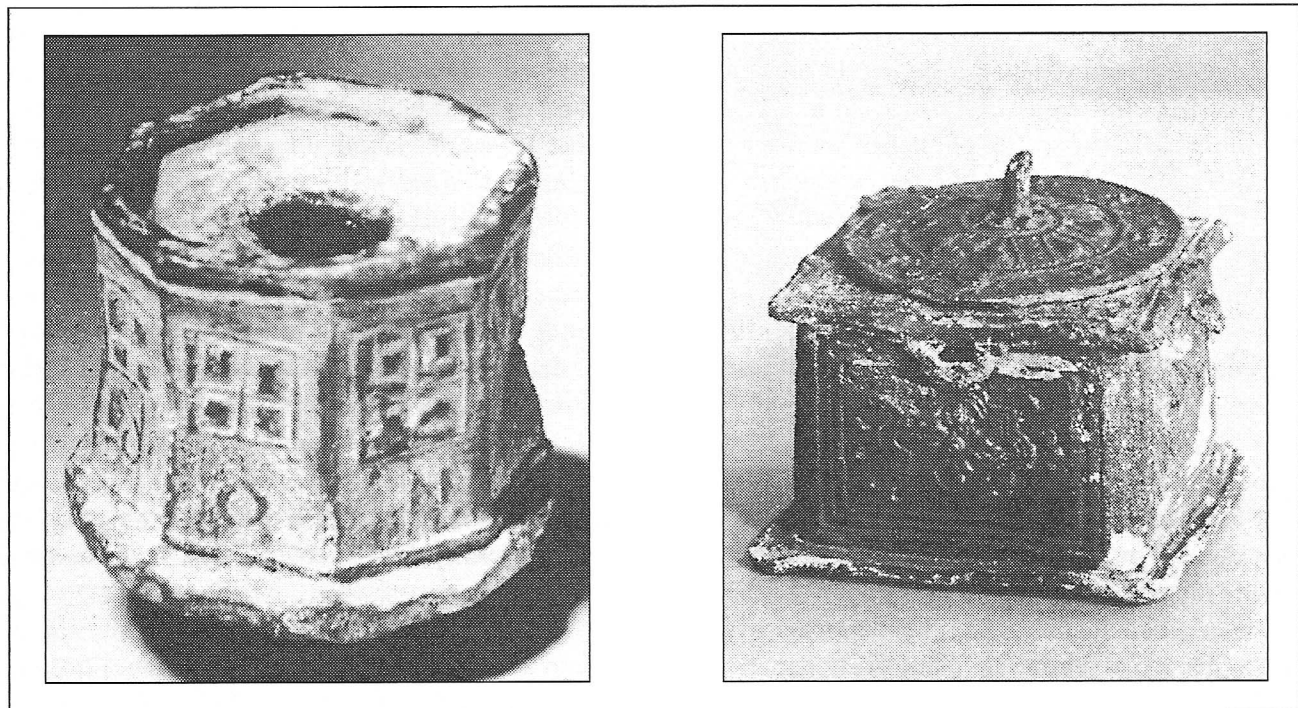
Naast de toename van de behoefte aan inktstellen in de kerk en openbaar bestuur leidde ook de groei van de handel en van de onderlinge betrekkingen tussen de burgers tot meer geschriften en dus ook tot een grotere vraag naar schrijfgerei. Dat gebeurde ook in het tot verdere ontwikkeling komende onderwijs. Kantoren en scholen gingen inktstellen en inktpotten bestellen.

In de huishoudens van de gewone burgers waren aanvankelijk waarschijnlijk weinig inktpotten in gebruik. In bijna vijftig boedelinventarissen uit de tweede helft van de vijftiende eeuw zijn geen

inktpotten te vinden⁸⁾. Hetzelfde geldt voor de achtenzeventig Rotterdamse boedels in Keur van Tin⁹⁾. Ook in de burgerinventarissen bij Kooyman¹⁰⁾, de boedelbeschrijving bij Wustenhoff¹¹⁾ en in de boedelinventaris in 'Huisraad van een moldenaarsweduwe'¹²⁾ worden geen inktpotten aangetroffen. Maar dat neemt niet weg dat, zoals gezegd, de vraag naar inktpotten en inktstellen groter werd. Die grotere vraag vroeg om seriereproductie. Daarvoor was gietwerk de aangewezen weg.

Aanvankelijk werden inktpotjes van lood vervaardigd o.a. omdat lood niet door inkt wordt aangetast. Later kwam de tinnen inktpot op de markt¹³⁾. Die had vanwege de aantasting van tin door inkt een loden binnenpot. Ook was de binnenpot wel van glas, porselein of hoorn. Het morsen van de inkt leidde soms tot corrosie van het tin rond de inktopening en aan de rand van het afsluitdekseltje, maar er zijn ook zorgvuldig gebruikte en dus gave exemplaren.

Afb. 2 Zeskantig en vierkantig inktpotje, lood, 16e eeuw¹⁷⁾.

De ontwikkeling van het schrift en van tinnen inktpotten en -stellen

*Afb. 3
Inktpotje met schuifje en
pennengat, 1e helft 16e eeuw.
Onduidelijk stadswapen in
de bodem.*

Vormen van tinnen inktpotten en -stellen

Over vormontwikkeling in het algemeen schreef ik in het artikel in *De Tinkoerier* van juni 2001, jaargang 9, nummer 1, getiteld 'De ontwikkeling van vormen van tinnen drinkgerei'. Die uiteenzetting was voor een belangrijk deel gebaseerd op het boek 'Das Hausgerät Mitteleuropas' van W. Dexel¹⁴.

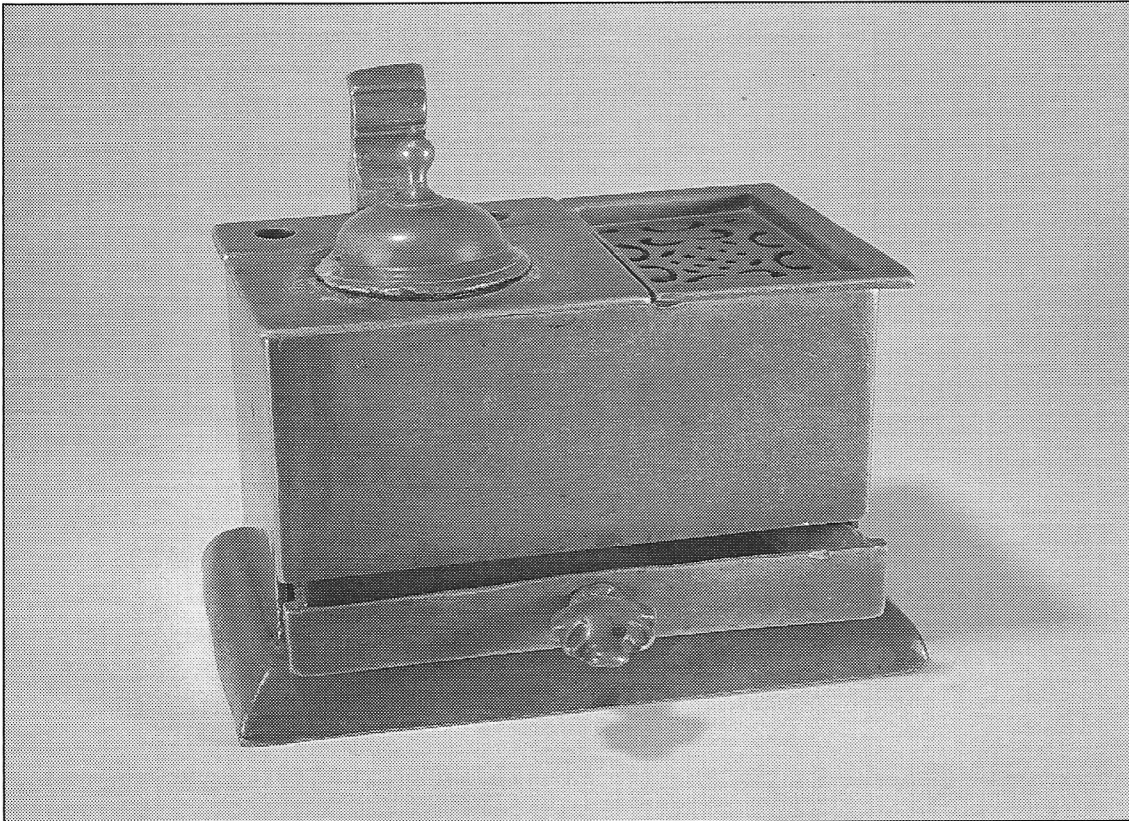
De theorie komt er in het kort op neer dat grondvormen functioneel ontstaan, dat wil zeggen dat de vorm van gebruiksvoorwerpen wordt bepaald door het doel waarvoor zij worden gebruikt en door het materiaal¹⁵). Het is als het ware een 'natuurlijk' proces. De primaire vorm wordt in de loop der tijd uitgewerkt in variaties ('Abwandlungen' in de terminologie van Dexel). Die Abwandlungen worden onder andere bepaald door territoriale factoren en door stijl en mode. Ook verdere ontwikkelingen in het gebruik en de aanwending van een voorwerp voor meer of

andere doelen kunnen tot vormaanpassing leiden. Voor wat ons onderwerp betreft, begon het met potjes waarin de inkt werd bewaard. Die kennen twee grondvormen: vierkant en rond. De eerste generatie zag er eenvoudig uit. Rond of kantig, de enige functie was het bewaren van de inkt. De inktopening werd met een schuifje, stopje of dekseltje afgesloten. Functioneel dus. Eveneens functioneel was het aanbrengen van een of meer openingen voor het inzetten van de pen (afb. 2 en 3).

Van de oorspronkelijke vormen zijn in de loop der tijden allerlei variaties ontstaan, zoals: ovaal, tot een driehoek aaneengesoldeerde kokertjes en het rechthoekige doosje.

Geleidelijk aan werden nieuwe functies aan het inktpotje toegevoegd: een zandhouder om de inkt te drogen en later een laatje voor ouwels waarmee de brieven konden worden verzegeld. Dit alles gecombineerd in één voorwerp. Het raadsheertje is

De ontwikkeling van het schrift en van tinnen inktpotten en -stellen

Afb. 4 Raadsheertje, einde 18e eeuw. Merk W. Rienewerf, Groningen.

van deze ontwikkeling de meest complete vorm (afb. 4); het heeft een inktkoker, een zandstrooier, pennengaten en een ouwellaatje.

Maar er was ook een ontwikkelingslijn waarin de verschillende onderdelen los van elkaar werden gehouden. Inktpot, zandstrooier en pennenhouders stonden apart van elkaar op een schaal, al dan niet met pootjes (afb. 5). Deze andere wijze van ordenen van de delen van een inktstel ontstond in het begin van de zeventiende eeuw. Ook bij dit type inktstellen komen een groot aantal variaties voor. Variaties in de wijze van uitvoering, maar ook variaties in de combinatie. Er waren inktstellen met schaal met twee of drie kokers en met alleen een inktpot en pennengaten, de pot soms bevestigd aan de schaal, is tot in de negentiende eeuw in gebruik gebleven (afb. 6).

Voor het verschil in ontwikkeling tussen enerzijds het gecombineerde inktstel en anderzijds het inktstel met losse onderdelen is een voor de hand liggende verklaring.

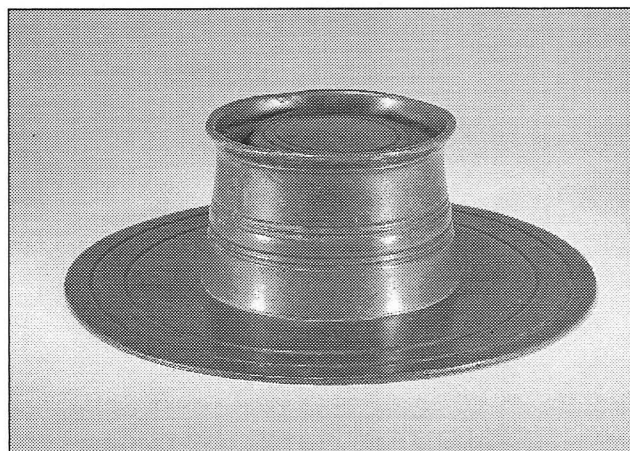
De inktstellen met losse onderdelen waren enkel bedoeld voor plaatsing op een schrijftafel, terwijl de inktstellen met in één voorwerp gecombineerde functies zo zijn ontstaan omdat zij door ondergeschikte klerken met zich mee moesten kunnen worden gedragen wanneer zij naar hun patroon gingen. Dan is een schaal met losse onderdelen wat onhandig.

Men zou kunnen veronderstellen dat het verschijnen van het tafelstel met losse delen in de zeventiende eeuw er een teken van is dat door de grotere verspreiding van de schrijfkunst de ambulante klerk in die tijd minder gebruikelijk

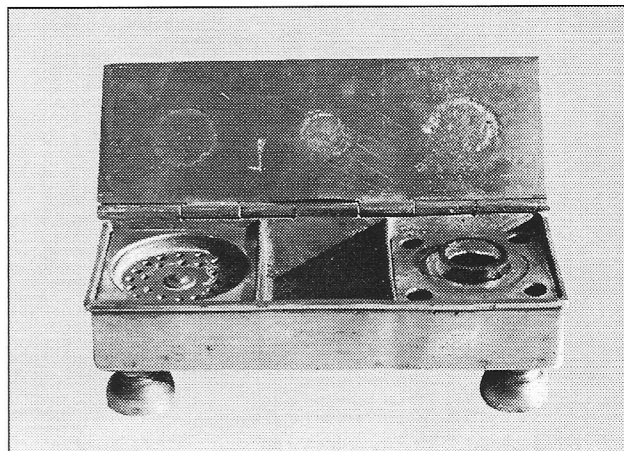
De ontwikkeling van het schrift en van tinnen inktpotten en -stellen

Afb. 5 Driedelig inktstel, 2e helft 18e eeuw, Nederland. Viermerk met initialen 'WK', engeltje, leeuwje en figuur in de vorm van het cijfer 4.

Afb. 6 Inktstel op schaal, laat 19e eeuw¹⁸⁾.

Afb. 7 Inktstel in de vorm van een doos, laat 18e eeuw¹⁹⁾.

De ontwikkeling van het schrift en van tinnen inktpotten en -stellen

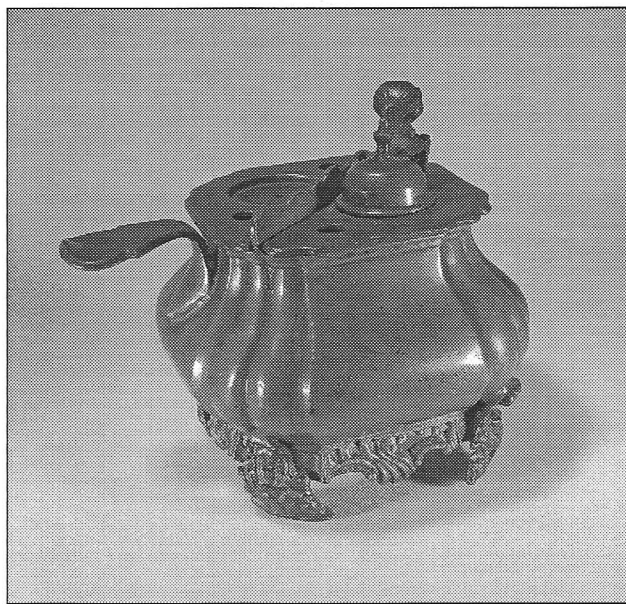
Afb. 8 Inktstel, 18e eeuw, Nederland, tweemaal gemerkt met gekroonde roos en de initialen 'MFB' en X-teken.

Afb. 9 Inktstel, stijl Louis XIV, 18e eeuw, Nederland. Viermerk van H.J. van Kleef, Rotterdam.

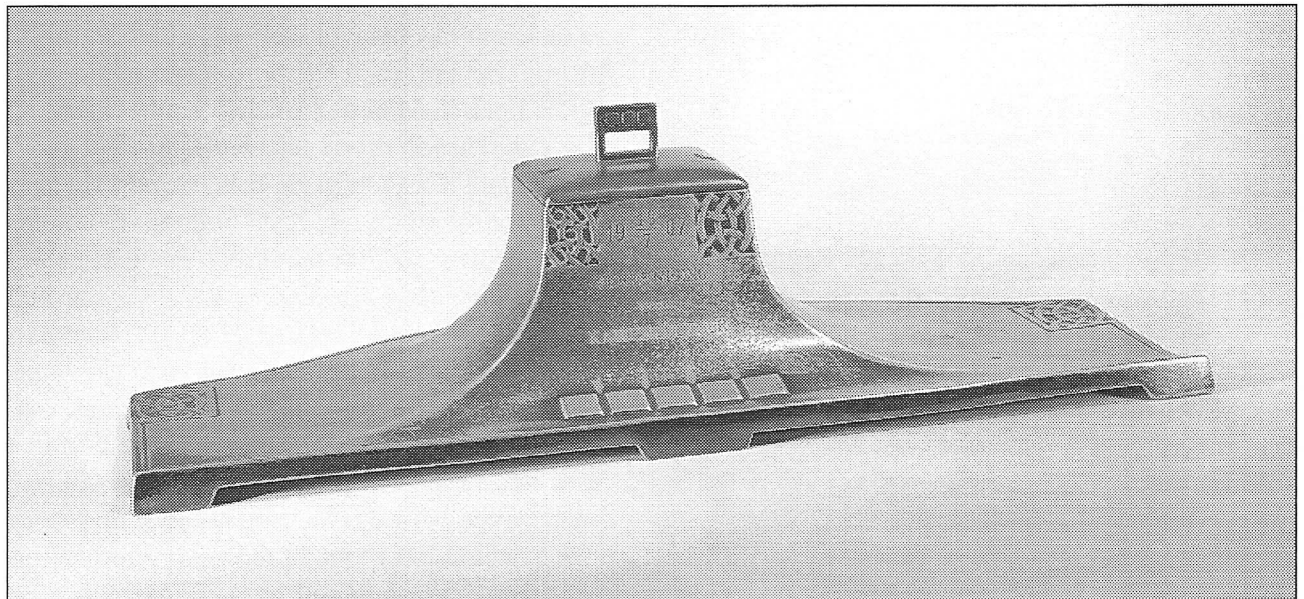

Afb. 10 Inktstel, stijl Louis XV, 18e eeuw, Nederland. Merk gekroonde roos en initialen 'PG'.

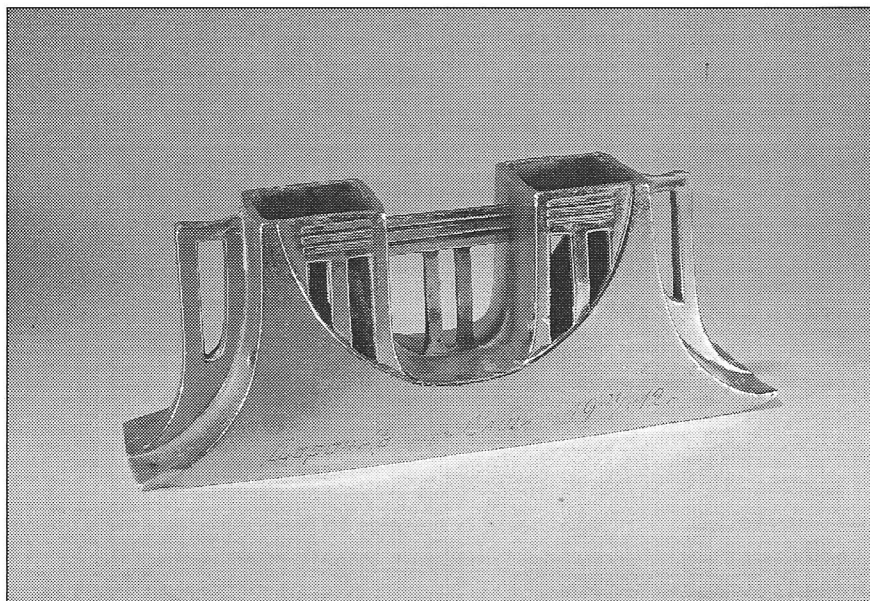

Afb. 11 Inktstel, stijl Louis XVI, 18e eeuw, Nederland. Viermerk met letters 'BW', engeltje met palm, leeuwte, vrouwtje met vogel. Verder een palmet.

De ontwikkeling van het schrift en van tinnen inktpotten en -stellen

Afb. 12 Inktstel, stijl Art Nouveau, 1907, merk WMF.
Inscriptie: Vereeniging voor katoencultuur.

Afb. 13 Inktstel, stijl Art Deco, 1931, merk Plewkiewicz,
Warszawa. Inscriptie in cyrillisch schrift.

De ontwikkeling van het schrift en van tinnen inktpotten en -stellen

Afb. 14 Inktstel, type Raadsheertje met deksel en handvatten. 19e eeuw²⁰⁾.

was geworden. Een andere reden voor functiecombinatie in één voorwerp was dat inktstellen ook op reis werden meegenomen. Er zijn inktstellen bekend die er uitzien als dozen (afb. 7).

Vervolgens moet iets medegedeeld worden over territoriale en stijlverschillen, de eerder genoemde Abwandlungen. De territoriale verschillen zijn niet erg groot. Dezelfde vormen komen in meer dan een land voor. Het rechthoekige raadsheertje

bijvoorbeeld is behalve in Nederland ook te vinden in België, Duitsland, Engeland en Ierland, in de laatste twee landen soms met twee laatjes. Voor wat de stijlen betreft ligt het anders.

Er zijn bij stijlen twee groepen te onderscheiden. In de ene groep overheerst het gebruikskarakter. Inktpot en inktstel zijn simpel van vorm en vertonen geen specifieke stilistische kenmerken (afb. 8). Dat is anders bij de tweede groep.

De ontwikkeling van het schrift en van tinnen inktpotten en -stellen

Die staat duidelijk onder invloed van de mode van de tijd. Het meest duidelijk is dat het geval met de Lodewijk-stijlen. Die hebben in Nederland een flinke invloed gehad. Dat kwam doordat de gegoede burgerij zich graag spiegelde aan de stijl van het Franse hof. De Nederlandse tinnegieters pasten zich aan die modes aan. De invloed van de Lodewijk XIV, XV en XVI-stijl is duidelijk zichtbaar (afb. 9, 10 en 11). De grondvorm blijft aanwezig, maar het voorwerp wordt gemodelleerd naar de mode van de tijd.

Een heel andere stijl ontwikkelde zich in de periode van Art Nouveau en Art Deco. Een voorbeeld is de inktpot uit 1907, die geen zandstrooier heeft omdat met zand drogen geen gebruik meer was (afb. 12). In de Art Deco-stijl is het inktstelletje uit 1931 (afb. 13). Het is niet van tin, maar van een mengsel van andere metalen. Het wordt getoond vanwege de vorm.

Tot slot

Het gaat bij vormen over hoofdlijnen. Tinnegieters hebben natuurlijk altijd individuele uitwerkingen, toevoegingen en versieringen aangebracht. Zoals bijvoorbeeld een raadsheertje met deksel en handvatten (afb. 14).

Dat is een van de redenen waardoor de verzamelaar steeds opnieuw geboeid raakt.

Noten

- 1) zie daarover o.a. B. Dubbe, Tin en tinnegieters in Nederland, tweede druk, 1978, De Tijdstroom, p. 308 e.v.; G. Groenendijk, Het rechthoekige raadsheertje, De Tinkoerier, 2000, 1, blz. 24-28.
- 2) Opgravingen in Amsterdam, 1977, Fibula-van Dishoeck, p. 379 e.v.
- 3) J.L. van der Gouw, Oud schrift in Nederland, 1980, Canletto, p. 69 en 76.
- 4) J.W. de Vries e.a., Het verhaal van een taal, 1993, Prometheus.
- 5) Van der Gouw o.c. p. 76.
- 6) D. Nadolski, Altes Gebrauchszinn, 1983, Prisma Verlag, p. 282.
- 7) P.G.J. van Sterkenburg, Een glossarium van zeventiende-eeuws Nederlands, derde druk, 1981, Wolters-Noordhoff.
- 8) Dubbe o.c. p. 180 e.v.
- 9) G.Th.H.C. Pieck, Leven en bedrijf van de Rotterdamse tinnegieters, in Keur van Tin, 1979, p. 93-113.
- 10) T. Kooyman, De Bossche tinnegieter en zijn tin, 1984, p. 26 e.v. Wel in de inventaris van het Zinnelooshuis.
- 11) J.E. Wustenhoff, Het tin van een 16e eeuwse Amsterdamse wijnverlater, De Tinkoerier, 1997, 1, 15-21.
- 12) 1986, Museum Boijmans Van Beuningen.
- 13) Ook zilveren, aardewerk en koperen inktpotten kwamen voor.
- 14) Auflage 1973, Klinkhardt & Biermann Verlag.
- 15) De invloed van het materiaal laat ik nu buiten beschouwing.
- 16) Opgravingen in Amsterdam, p. 381.
- 17) Dubbe, p. 303.
- 18) J. Beekhuizen, catalogus 15^e verkoopexpositie Tin, dec. 2002, p. 21, nr. 23.
- 19) P. Hornsby, Pewter 1983, Schiffer p. 340.
- 20) Nadolski, p. 284.

Ronde, ovale en vierkante raadsheertjes

Tekst: G. Groenendijk, fotografie: J.F.H.H. Beekhuizen

Meerdelige inktstellen van een tinlegering samengebracht in een bakje van hetzelfde materiaal, met een ronde, ovale of vierkante doorsnede, worden ook wel raadsheertjes genoemd.

Fig. 1

Figuur 1 toont een vierdelig exemplaar waarvan het bakje is afgebeeld in figuur 1A. Het heeft een standring en is door ingesoldeerde schotjes verdeeld in drie compartimenten; de helft is voor het inktpotje, één kwart voor de zandstrooier en één kwart, met steunnokjes voor een dekseltje, voor het opbergen van sluitzegels en dergelijke.

In de onderkant van de bodem is in een ovaal een engeltje met het omschrift W: Logger geslagen. Volgens Dubbe bladzijde 344, figuur 279a is dit het merk van de Dordtse tinnegieter Willem Logger die daar was gevestigd vanaf 1767.

Afmetingen: buitenmiddellijn standring $d = 92$ mm, hoogte $h = 43$ mm.

Ronde, ovale en vierkante raadsheertjes

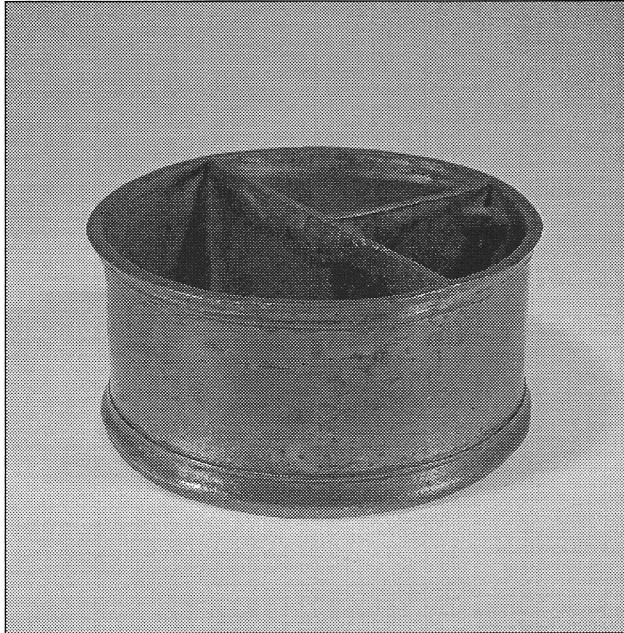

Fig. 1A

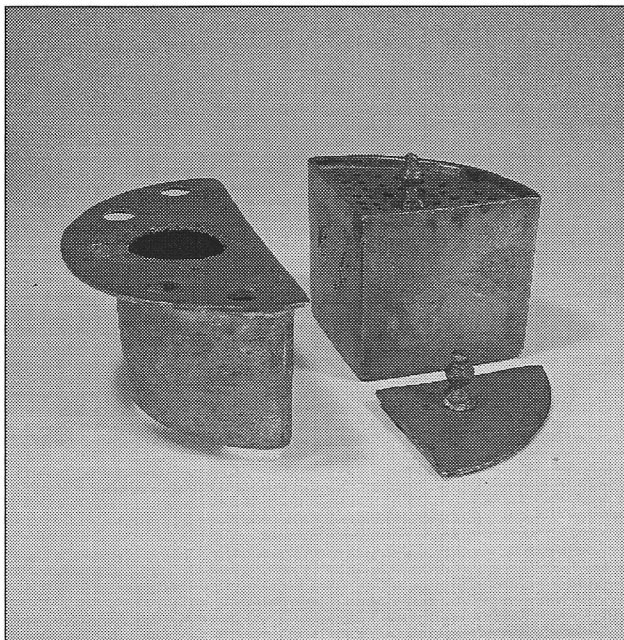

Fig. 1B

In figuur 1B is de inhoud van het bakje afgebeeld.

Links staat het inktpotje van lood waarop een segmentvormig plaatje van een tinlegering is gesoldeerd. Het is voorzien van vier gaten voor ganzenveren en in het midden van de inktpotopening. Een scharnierbaar dekseltje dat oorspronkelijk links aan het plaatje bevestigd was is ooit afgebroken en verloren gegaan.

Rechts achter staat de sectorvormige zandstrooier. Deze is voorzien van een iets terugliggend ingesoldeerd strooidekseltje hetgeen

mogelijk maakt de strooier te vullen met fijn zand. Aan het knopje kan de zandstrooier, die gegoten is van een tinlegering, uit het busje worden genomen en er weer in worden teruggezet.

Rechtsvoor ligt, met handvatje, het sectorvormige dekseltje van een tinlegering waarmee het sluitzegelvakje kan worden afgesloten.

Ronde, ovale en vierkante raadsheertjes

Fig. 2

Van het driedelige raadsheertje in figuur 2 is het bakje afgebeeld in figuur 2A. Het heeft een standring en is door een ingesoldeerde platte strip, met twee gaten voor ganzenveren, in tweeën gedeeld. Aan de ene zijde past daarin een inktpotje en aan de andere zijde een zandstrooier. Op de achterkant van de bodem is het gemerkt met in boogvorm I.VAN DE CASTEELE. Volgens A. Verschaeve bladzijde 145, figuur 37 is dit het merk van Josephus Marie van de Castele die van 1850 tot circa 1875 tinnegieter was te Brugge. Afmetingen: buitenmiddellijn standring $d = 85$ mm, hoogte $h = 36$ mm.

Ronde, ovale en vierkante raadsheertjes

Fig. 2A

De inhoud van het bakje is afgebeeld in figuur 2B.

Rechts staat het loden inktpotje waarop een segmentvormig plaatje van een tinlegering is gesoldeerd. In het midden van dat plaatje zit de inktpotopening die kan worden afgesloten met een eenkavig scharnierbaar bol dekseltje met knopje. Links staat de segmentvormige zandstrooier die is gemaakt van een tinlegering. Het daarin gesoldeerde strooidekseltje, dat enigszins is verdiept om vullen met strooizand mogelijk te maken, is voorzien van een knopje om de strooier te kunnen uitnemen en weer terugplaatsen.

Fig. 2B

Ronde, ovale en vierkante raadsheertjes

Fig. 3

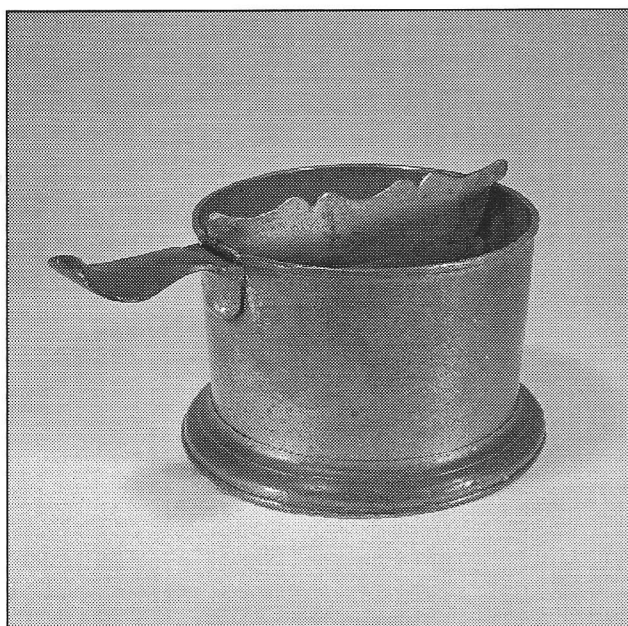

Fig. 3A

Een eveneens driedelig raadsheertje is afgebeeld in figuur 3.

Het bakje op standvoet en aangesoldeerd lepelvormig handvat is in tweeën gedeeld door een ingesoldeerde staande strip, zie figuur 3A. Dit stripje is van boven golvend. Het geheel is vervaardigd van een tinlegering. In de binnenkant van de bodem staat in ovaal een engeltje met bazuin en het omschrift I.E. RONSTADT 1832. Volgens Dubbe bladzijde 330 en 334 en figuur 228 is dit het merk van de uit Leer in Ostfriesland afkomstige J. E. Ronstadt die vanaf 1832 als tinnegieter werkzaam was te Amsterdam.

Afmetingen: buitenmiddellijn standvoet $d = 102$ mm, hoogte $h = 64$ mm.

Ronde, ovale en vierkante raadsheertjes

Fig. 3B

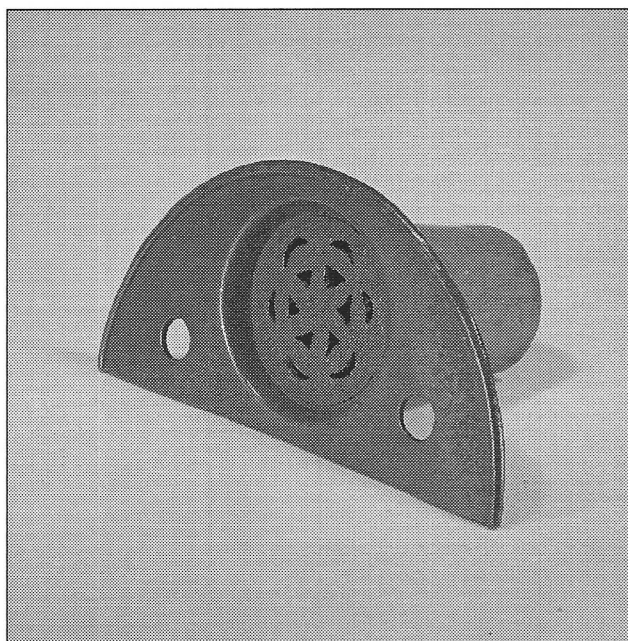

Fig. 3C

Op het loden inktpotje is een segmentvormig plaatje van een tinlegering gesoldeerd, zie figuur 3B. Aan de omtrek is dit van boven voorzien van een verstevigingsprofiel en aan de onderkant van een pasrand. Voorts is het voorzien van twee gaten voor ganzeveren en in het midden van de inktpotopening die kan worden afgesloten met een tweekakig scharnierbaar hoedvormig dekseltje met knopje.

De zandstrooier die is afgebeeld in figuur 3C bestaat uit een busje van een tinlegering met daar opgesoldeerd een segmentvormig plaatje van een tinlegering. Het is voorzien van een strooigedeelte dat verdiept is uitgevoerd om het vullen van de strooier mogelijk te maken. Voor het overige is het plaatje voorzien van een zelfde verstevigingsprofiel, een pasrand en twee gaten voor ganzeveren als bij het inktpotje.

Ronde, ovale en vierkante raadsheertjes

Fig. 4

Een vierdelig ovaal raadsheertje is afgebeeld in figuur 4. Het bestaat uit een ovaal bakje van een tinlegering met vlakke bodem en met een profiel versterkte bovenrand. Op de onderkant van de bodem staat een viermerk ingeslagen met in de schildjes van links naar rechts: *IM*, een klimmende leeuw, een engeltje en een meeuw.

Ronde, ovale en vierkante raadsheertjes

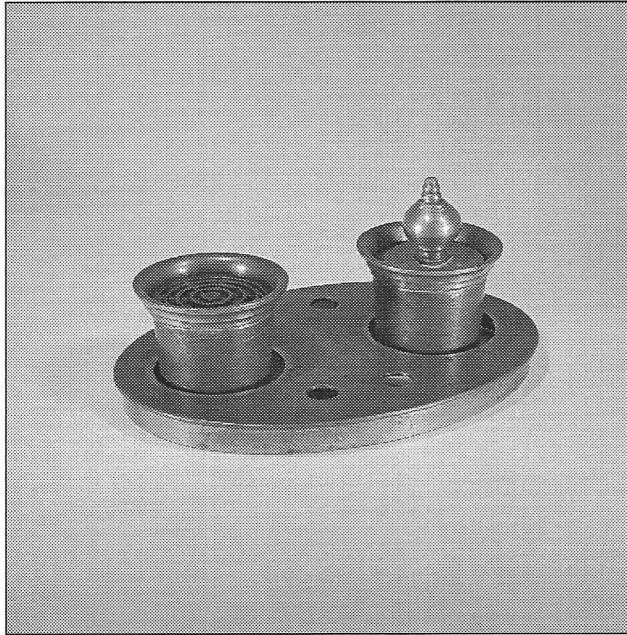

Fig. 4B

Volgens Dubbe bladzijde 349, figuur 295 is dit het merk van Johannes Nicolaas Meeuws die in 1775 een tinnegieterij begon in de Schoolstraat te 's-Gravenhage. Dit bedrijf is pas sinds circa 1958 opgeheven.

Afmetingen: lengte $l = 130$ mm, breedte $b = 90$ mm.

Op het bakje past een eveneens ovaal vlak deksel met aan de onderkant een pas- versterkingsrand. In dat deksel zitten vier gaten voor ganzenveren.

Verder de gaten waarin een inktpotje en een zandstrooier kunnen worden geplaatst. Het loden inktpotje is voorzien van een bovenstuk van een tinlegering. Het losse dekseltje is niet origineel, maar bijgemaakt.

De eveneens loden zandstrooier, in figuur 4B links, is voorzien van een strooideksel van een tinlegering dat verdiept is uitgevoerd om het vullen ervan met strooizand mogelijk te maken.

Ronde, ovale en vierkante raadsheertjes

Fig. 5

Fig. 5A

Een vierdelig vierkant raadsheertje in Lodewijk XIV stijl is afgebeeld in figuur 5.

Het lege kastje met vlakke bodem dat is afgebeeld in figuur 5A is opgebouwd uit aan elkaar gelaste delen van een tinlegering. Door een opgelaste liggende strip, waarin twee gaatjes voor ganzenveren zijn geboord, is het kastje diagonaal in tweeën gedeeld.

Ronde, ovale en vierkante raadsheertjes

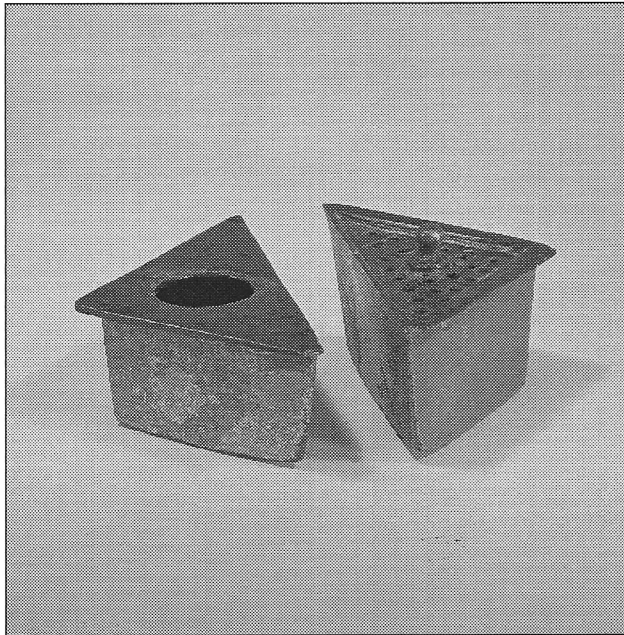

Fig. 5B

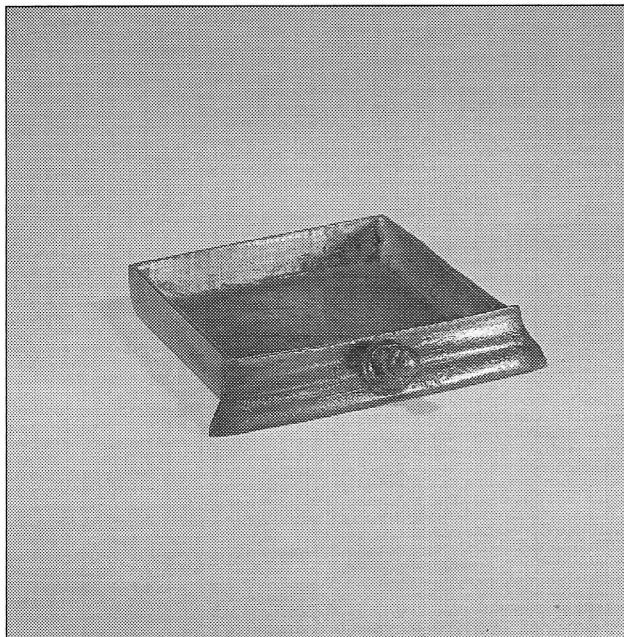

Fig. 5C

Daarin passen een driehoekig inktpotje en een driehoekige zandstrooier. Onder in het kastje tussen de dubbele bodem is ruimte voor een laadje voor sluitzegels enzovoort. Op de onderkant van de bodem is een ovaal merk ingeslagen met daarin een engeltje met het omschrift DUIVELAND.CARELIS. Volgens Dubbe, bladzijde 369 en bladzijde 373 figuur 509, is dit het merk van Carel Isaak van Duyveland die tot 1821 tinnegieter was te Rotterdam. Afmetingen voet 68 mm vierkant.

Links in figuur 5B is het loden inktpotje afgebeeld. Er is een driehoekig dekseltje van een tinlegering met daarin het inktpotgat opgesoldeerd. Het scharnierbare dekseltje dat er oorspronkelijk aan bevestigd was is verloren gegaan.

De zandstrooier rechts in figuur 5B bestaat uit een driehoekig doosje van een tinlegering waarop een deksel is gelast waarvan het strooierdeel enigszins verdiept is om vullen met zand mogelijk te maken. Het is voorzien van een knopje om de strooier uit te lichten en weer aan te brengen.

Het laadje dat is vervaardigd van een tinlegering is afgebeeld in figuur 5C. Aan de voorkant is het voorzien van een knopje.

Het tinnen speculum van Récamier

Dr. Cl. Renner

Vertaling: Mevrouw A.H. van Hattem de Boer

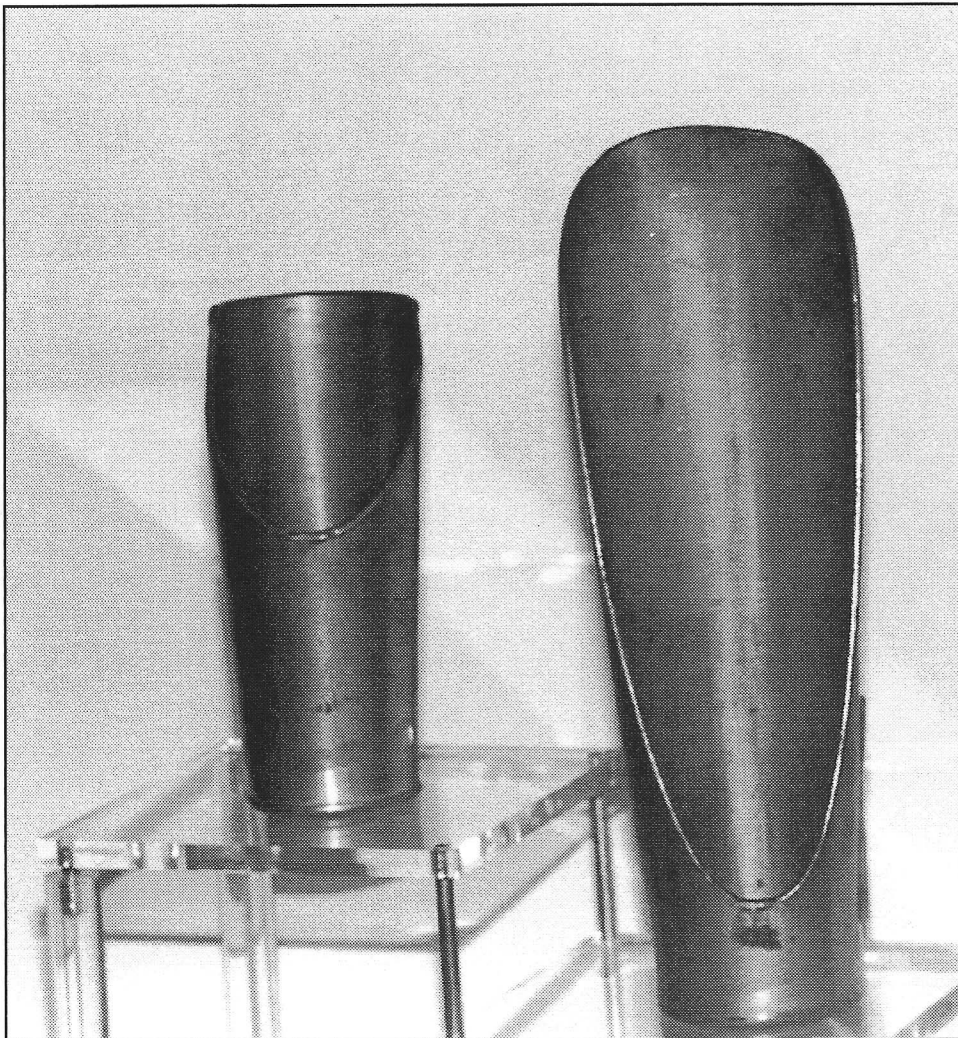
Definitie

In 1872 geeft G. Gaujot in zijn geschrift 'Arsenaal van de hedendaagse chirurgie' een definitie van het speculum van Récamier namelijk: 'Het speculum van Récamier is een holle kegel van tin, die goed gepolijst is... zijn inwendig oppervlak doet dienst als reflector'¹. Om een zekere visie op de hals van de baarmoeder te krijgen heeft de praktiserend arts uit de achttiende en negentiende eeuw als noodzakelijk hulpmiddel voor het gynaecologisch onderzoek een kaars en een weerspiegeld glas nodig. Het gebruik van het gepolijste tinnen

oppervlak om het licht te weerkaatsen is daarbij een zeer gewaardeerde hulp.

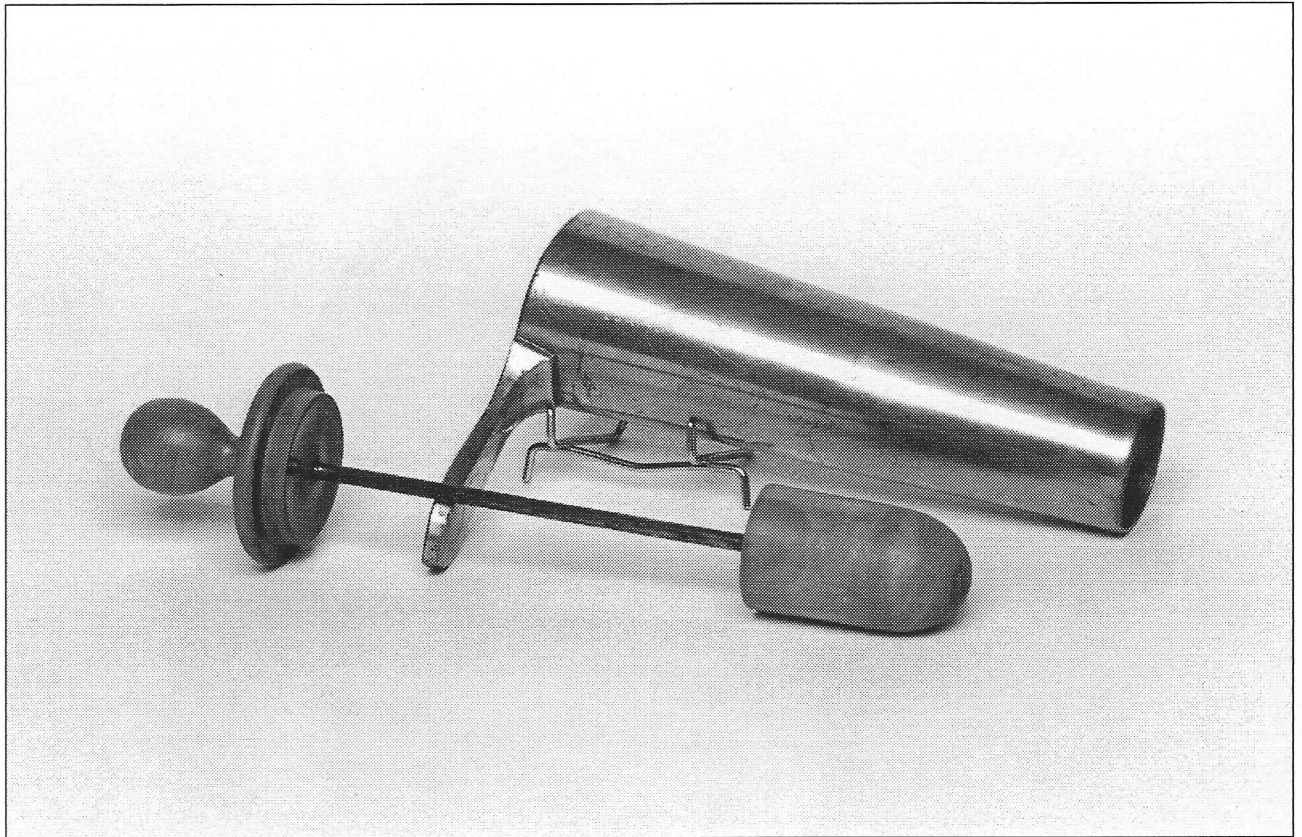
Beknopte geschiedenis

Ambroise Parré (1517-1570) gebruikte een écarteur (letterlijk vertaald: uitspreider) met drie lepels van smeedijzer, het zogenoemde 'speculum matricis', dat in de negentiende eeuw nog altijd werd gebruikt. De verwijding van de wanden van de vagina door metalen lepels geeft een redelijk zicht op de baarmoederhals. De uitvinding van de tinnen kegel van Récamier verbeterde het

Figuur 1
Twee uitgeholde
tinnen kegels om
de baarmoeder te
toucheren

Het tinnen speculum van Récamier

Figuur 2: Tinnen kegel met mandrijn van buxus en ijzer, plat handvat met daarop gegraveerd Collin' en ingeslagen nummer 1. Lengte: 13,8 cm

onderzoek en vergemakkelijkte plaatselijke behandelingen. Meteen na zijn verschijning werd hij overgenomen door alle praktiserende artsen en ook door de Préfecture de Police te Parijs, die het gebruik ervan voorschreef bij de gezondheidscontroles van de prostituees.

De geleidelijke ontwikkeling van de tinnen kegel

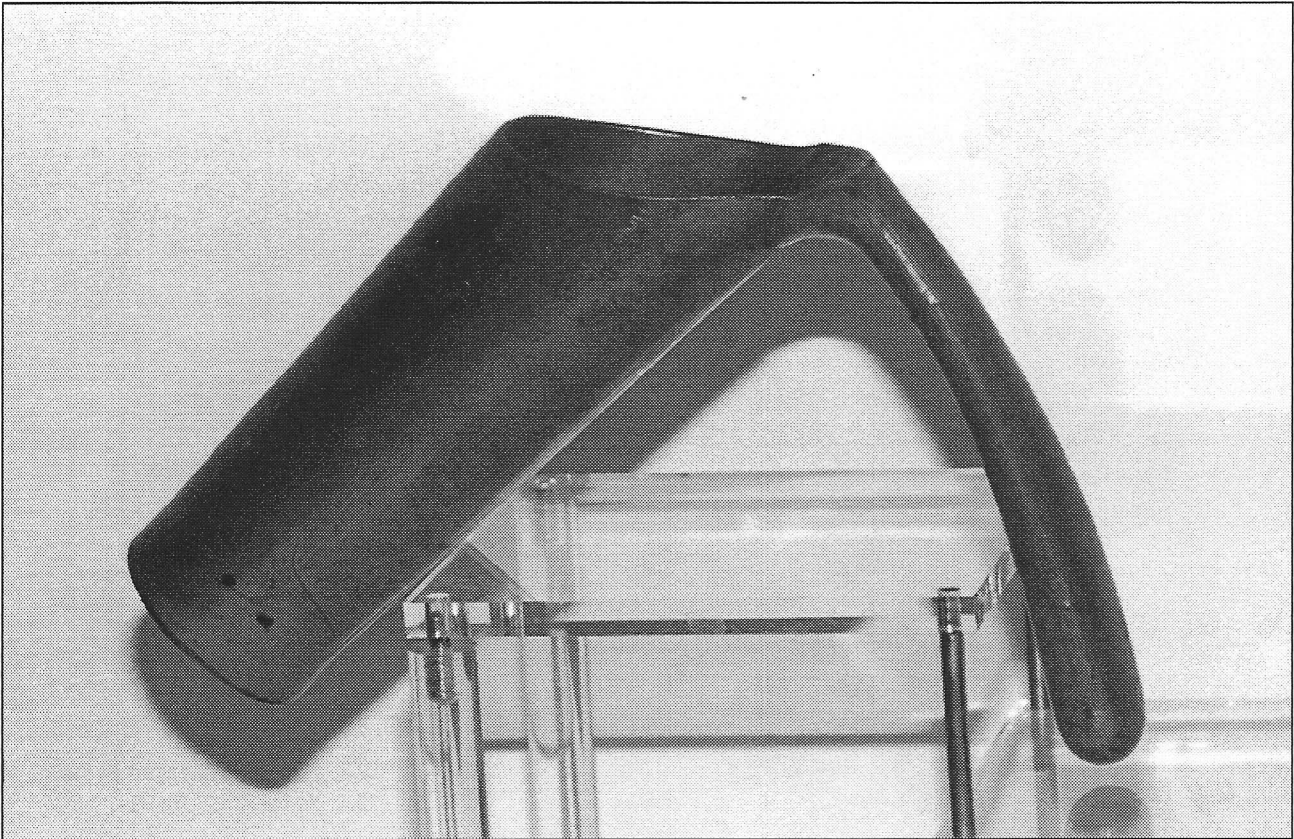
Het door Récamier (1774 – 1852) uitgevonden speculum betekende in 1814 een vernieuwing wat betreft de vorm en het gebruikte materiaal. Het is een eenvoudige afgeknotte kegel waarvan de diameter varieert van 3,6 cm. in de richting van de baarmoederhals tot 4,95 cm.

Op het niveau van de schaamspleet is hij licht

schuin bewerkt. Het duurde niet lang of de gebruikers brachten veranderingen aan. Dupuytren (1777-1852) maakte de kegel korter en bracht een tinnen handvat aan om de hantering te vergemakkelijken en geeft hem een minder schuine vorm. De fabrikant Charrière biedt in zijn catalogus van 1867 een stel aan van drie tinnen kegels van verschillende diameter en met een afneembaar handvat. Een andere fabrikant, Matthieu, brengt een serie van vier verschillende maten in de handel.

Het holle uiteinde van het speculum maakt het inbrengen moeilijk en pijnlijk. Mélier versoepelt het door een mandrijn (letterlijk vertaald: een spil) van bukshout (buxus) toe te voegen, zodat het een

Het tinnen speculum van Récamier

Figuur 3: Tinnen kegel zonder mandrijn en zeer schuin gegoten.
Lengte: 14,7 cm

solide kegel wordt. Het tin wordt vervangen door beter reflecterende materialen, zoals zilver of nikkel/wit koper. Wanneer behandelingen met elektriciteit opkomen, maakt metaal plaats voor ivoor, buxus, esdoorn, glas en porselein. In 1866 ontwierp Ferguson een cilindervormig speculum van glas, van binnen bedekt met een dun, goed reflecterend laagje. Het betekent nog niet het einde van het tin. Omstreeks dezelfde tijd verschijnen de speculums met kleppen, maar tin blijft een eeuw lang in gebruik.

De uitgeholde tinnen kegel

De tinnen kegel is uitgehold, zodat ook de kleinste

maat over de wijsvinger past, en zo vaginaal toucheren met het speculum mogelijk maakt. Door de uitholling in de lengte kunnen ook de kanten van de vagina die door het speculum bedekt zijn visueel en fysiek worden onderzocht (zie figuur 1).

Productie

Het speculum van Récamier wordt geïntroduceerd in het begin van de industrialisatie, wanneer ook tinnen potten en medisch materiaal worden gefabriceerd. Een aantal medische tinnen voorwerpen uit de catalogi van fabrikanten van medische apparatuur komt voort uit de mallen van tingeters, zoals zuigflessen, klysmaspuiten,

Het tinnen speculum van Récamier

injectiespuiten, lepels en soepkommen voor zieken. De kegel en het handvat van het speculum van Récamier zijn eerst in een vorm gegoten en vervolgens gelast.

Ze werden geproduceerd door tinnegieters en gedistribueerd door vakhandelaren.

Merken

Het speculum met zijn originele mandrijn heeft op het handvat het merk 'Collin' en het cijfer 1 (zie figuur 2). Collin was als fabrikant van chirurgische apparatuur de opvolger van Charrière. Het merk dateert het speculum later dan 1870.

Het andere afgebeelde speculum heeft geen inscriptie en mandrijn. Zijn uitwendig uiteinde is zeer schuin gegoten (zie figuur 3).

In Tony Dangis' tentoonstellingscatalogus 'Glans van oud tin' uit 1994 staan drie tinnen speculums van Récamier afgebeeld, die omstreeks 1900 in België in de handel zijn gebracht. Ze dragen alledrie het merk van een distributeur van medische apparatuur – geen enkele is gemerkt door een tinnegieter.

Onder de zeldzame werken van Franse tinnegieters op dit gebied komt ook A. Perrault voor, meestertinnegieter in Parijs in de 19e eeuw.

Literatuur

- Aubry, A. 6, Boulevard Saint Michel. 6. Catal. Parijs 1900.
- Bidault, P. en Leprat, J., Étais médicaux et pharmaceutiques. Ch. Massin. Edit. Parijs 1927.
- Charrière (Maison). Robert en Collin. Rue de l'École de Médecine. Catal. Parijs 1867.
- Dangis, T., Glans van oud tin. Sint-Dimpna- en Gasthuismuseum, Geel 1994.
- Gaujot, G. Spillman. E.P.P.H.: Arsenal de la chirurgie contemporaine. Baillière. J.B. 1872.
- Mathieu, L. et Fils, Carrefour de l'Odéon. 16. Catal. 1862.
- Mélier, Considérations pratiques sur le traitement des maladies de la matrice. Mémoires de l'Acad. de Méd. T II. 1833.
- Tardy, Les étains français 1 Vol. Lienhart et Cie Aubenas 1964.
- Vernhes, Monographie sur le dioptré ou spéculum. Thèse de médecine. Parijs 1848.
- Wilbur, C.K., Antique Medical Instruments. Schiffer Publishing Ltd. 1987.

Musea

Musée national de l'histoire de la Médecine, Parijs
Museum Steckshof. Zilvercentrum. Deurne (B)

¹ Noot: een speculum is een spiegelend voorwerp dat door middel van daarop gericht licht het inwendige van nauwe openingen in het lichaam zichtbaar maakt.

Drie verrassende bodemvondsten

Tekst en fotografie: J.F.H.H. Beekhuizen

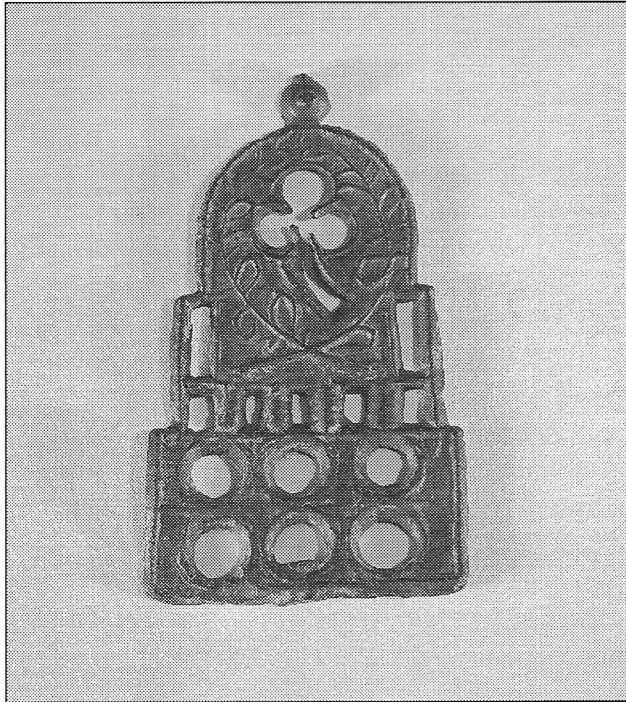
Tijdens de opnamen van Tussen Kunst en Kitsch in april 2002 in het Tropenmuseum te Amsterdam werden mij de hierbij afgebeelde bodemvondsten getoond. Aanleiding om het fluitje hier af te beelden is een artikel van A. Lewis in De Tinkoerier van december 1993¹⁾.

Afb. 1

Afb. 1 Tinnen/loden fluitje.
Vindplaats: Eiland Sporenburg,
Oostelijke eilanden Amsterdam, 1996.
Datering: 4e kwart 16e eeuw.
Afmetingen: hoogte: 5,5 cm, breedte: 6,6 cm, doorsnede: 2 cm.
Collectie: M. Hendriksen.

Drie verrassende bodemvondsten

Afb. 2

Afb. 2 Tinnen/loden miniatuur lepelrekje in ongevouwen toestand. Dat wil zeggen dat het model zo uit de vorm gekomen is en dat het niet in bedoelde vorm gebracht is. Het moet als het ware nog in een hoek van 90 graden gebogen worden.

Vindplaats: bouwput IJ-tram, 2001.

Datering: 17e eeuw.

Afmetingen: hoogte: 5,7 cm,

breedte onder: 3,2 cm,

breedte midden: 2,8 cm,

breedte boven: 2,3 cm.

Collectie: M. Hendriksen.

Afb. 3 Tinnen/loden naaldenkokertje met bijbehorend dekseltje. Het is aan een kant in de versiering gedateerd 1642 (Afb. 3A) en aan de andere kant voorzien van gietersinitialen (mogelijk ook eigenaarsinitialen) 'ID' en een omgekeerd cijfer 6.

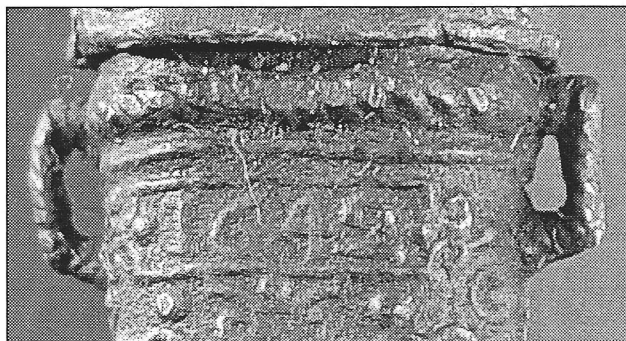
Vindplaats: bouwput IJ-tram, 2001.

Datering: midden 17e eeuw.

Afmetingen: lengte (incl. dekseltje): 6,3 cm, grootste

breedte (incl. oogjes): 1,6 cm.

Collectie: particuliere verzameling.

Afb. 3A

Afb. 3

¹⁾ Leewis, A., 'Twee identieke tinnen fluitjes' in De Tinkoerier, jaargang 1, nummer 2, december 1993, blz. 17.

Literatuur over tin

H.B. van Wijk

Het blijft druk aan het front van het eigentijdse tin. Vorige keer schreef ik over Urania tin en over het mooie boek dat daarover is verschenen. Onze eigen tintentoonstelling – opening op 1 oktober 2004 in museum Boymans van Beuningen – gaat ook een bijdrage opleveren: er zal een prijsvraag worden uitgeschreven onder kunstenaars om een ontwerp van eigentijds tin in te zenden.

Van de best bevonden inzendingen zal het object worden uitgevoerd door Rio Tin in Tiel en ze zullen op de tentoonstelling te zien zijn.

Voordat het zover is kan ik nota bene nog twee tentoonstellingen melden:

- Een Gero Tentoonstelling in Assen, in het Drents Museum. Van 7 december 2002 t/m 16 februari 2003 onder de titel:

Geef Gero! Art Deco-ontwerpen in metaal. De tentoonstelling is samengesteld door Rosalie van Egmond, die – zoals sommigen zich zullen herinneren – op de NTV-leden een beroep heeft gedaan om haar te helpen bij het bijeenbrengen van Gero tin en documentatie daarover. Gero gebruikte de slogan Geef Gero! Als titel van een brochure. Rosalie van Egmond heeft ook een nog te verschijnen boek over de Gero fabriek geschreven, dat rijk geïllustreerd belooft te zijn. Het zal € 29,50 gaan kosten.

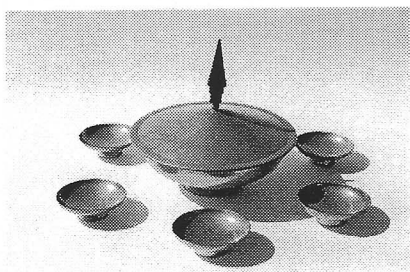
- Een tweede tentoonstelling loopt vanaf november in het Kreismuseum Zons (vlakbij Dusseldorp – op de Duitse A 57 Keulen – Krefeld te vinden via de afslag Dormagen-Zons) met als titel:

Orivit – Zinn des Jugendstils aus Köln. Uit dit bruikleen worden 150 objecten getoond. Voor wie het gelijknamige boek, verschenen in 1992, van de hand van de directeur van het Zonsmuseum, mevrouw Helene Blum – Spicker (en anderen) nog niet heeft: het is daar nog te koop. Voorts kunt u daar aanschaffen een overdruk uit Band LXI van het Wallraf – Richartz – Jahrbuch (2000), getiteld “...*ein idealer kleiner Juwelierladen*” *Die Kölner Firma Orivit auf der Weltausstellung Paris 1900*”, een mooi, geïllustreerd artikel van dezelfde auteur, evenals: Eine Prunkvase von Hermann Gradl der Ältere zur Weltausstellung Paris 1900.

Tinbibliotheek in het Amsterdams Historisch Museum

Het museum dat ons al vele jaren belangeloos onderdak verschaft voor onze bijeenkomsten herbergt ook, als onderdeel van de bibliotheek, een gestaag groeiende verzameling boeken over tin. Leden van de Nederlandse TinVereniging en iedere andere bezoeker van de bibliotheek kunnen deze literatuur raadplegen. De bibliotheek kan op afspraak worden bezocht (020 – 5231822). Maak er gebruik van! Zegt het voort!

GERO TENTOONSTELLING

Chen van der Hoef, bestandsnr. van het museum 1010, Gero, ca. 1950.
Uitgeverij 010 Publishers, Zaan.

DRENTS MUSEUM ASSEN

VAN 7 DECEMBER 2002 T/M 16 FEBRUARI 2003

DAARBIJ ZAL HET BOEK VERSCHIJNEN *GERO (1912-1984) ZILVER
VOOR HET VOLK!* VAN DE HAND VAN ROSALIE VAN EGMOND BIJ
UITGEVERIJ 010 PUBLISHERS, ROTTERDAM

Voor meer informatie en/of foto's: Ellen ter Hofstede (DM Assen), tel: 0592-377 707 of 06-51583265

Tentoonstelling

Van december 2002 tot en met februari 2003 organiseert het Drents Museum te Assen een tentoonstelling van objecten die vervaardigd zijn door de bekende Gero fabrieken uit Zeist. De aanleiding is het 90 jarig bestaan van het merk GERO. Gero heeft in de loop der jaren, naast het overbekende verzilverde bestekwerk, liefst ruim 600 verschillende items in tin gemaakt. Zij zijn veelal ontworpen door kunstenaars van naam zoals onder andere C.J. van der Hoef en Georg Nilsson. Het is een grote overzichtstentoonstelling, waar het tin ruimschoots vertegenwoordigd zal zijn en de liefhebbers van eigentijds tin zullen daar zeker hun hart kunnen ophalen.

Deze tentoonstelling werd ons onder de aandacht gebracht door ons lid Aart Korstjens.

OPROEP

Een van de verzamelaars van de GMVV (Gewichten en Maten Verzamelaars Vereniging) houdt zich bezig met de metrologische geschiedenis van Indonesië. Hij heeft tot nu toe diverse metrieke Nederlandse inhoudsmaten gevonden die daar geijkt zijn. De oogst van de in Indonesië vervaardigde maten is mager, namelijk een exemplaar.

Gegevens worden gevraagd over voormetrieke tinnen inhoudsmaten die in Indonesië gemaakt en/of geijkt zijn.

De maten zijn herkenbaar aan het voorkomen van een roos en een zwaard (de ijkmerken van Batavia) en één of meer jaarmerken bestaande uit een hoofdletter en een cijfer (F7, H8 etc.). Indien iemand dit soort maten heeft en wil meewerken aan publicatie, neem dan contact op met de redactie van de Tinkoerier.

Bijgaand een voorbeeld van het merk van Batavia.

Colofon

Ontwerp en lay-out

Oranje boven, 's-Hertogenbosch

Digitaal drukwerk

Koninklijke drukkerij G.J. Thieme, Nijmegen